

**MİLLÎ MÜCADELEYE DESTEK VE ARKAPLAN OLARAK DİNİ
DÜŞÜNCE DİNİ VE GELENEKLER***

**Religion Thought and Religion Tradition as Support to National Struggle
and Its Background**

Dr. M. Hanefi PALABIYIK**

*“Vatanı kan korur, mürekkep yüceltir;
Kan şehidin, mürekkep muallimindir.”*

ÖZET

Devletlerin ve milletlerin hayatlarını idameleri ve milletlerarası mücadelelerde ayakta kalabilmeleri için çok defalar emperyalist güçlere karşı bağımsızlık mücadelelerine giriştikleri olmuştur. Coğrafi keşifler ve sanayileşme ile gelen Batının üstünlük ve sömürgeleştirme çabaları, Osmanlı Devleti üzerinde de görülmüştür. Bunun sonucu olarak girilen savaşlar ve çaresiz imzalanan anlaşmalar, dünya Türklüğünün büyük kalesi olan Anadolu'nun kurtulması ve milletimizin yaşaması için ağır mücadeleler verilmesini doğurmuştur.

Böyle bir mücadeleyi dünyaya örneklik sağlayacak şekilde ve büyük fedakârlıklarla veren yüce milletimiz, arkasına en büyük destek olarak ‘tarihî gelenekler’ini almıştır. Maalesef bugün de yok edilmeye çalışan bu geleneklerimiz arasında büyük yer tutan duygulardan biri de, ‘dini düşünce ve dinî gelenekler’dir. Dinî düşünce ve geleneklerin millî mücadelemize kattığı ruh ve sağladığı destek, ‘cihat’, ‘gaza’ (fetih), ‘şehitlik’, ‘gazilik’, ‘alperenlik’, ‘vatan’ anlayışları ve bunları destekleyen ‘Cuma namazının hür bir mekânda kılınabileceği’, ‘ezanın hürriyet istediği’, ‘vatan sevgisinin imandan olduğu’ ve ‘namusun kutsallığı’ inançları ile ve ayrıca sosyal olarak da ‘vaaz geleneği’ ‘fetva geleneği’ ve diğer bir takım unsurlar yoluyla olmuştur.

Makale bu unsurları ortaya koyan ayet ve hadislerle kısaca değindikten sonra örneklerin sunumuyla devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: Millî mücadele, gelenek, vatan, şehitlik, gazilik, vatan sevgisi, ezan, fetva, cuma namazı

*“Bu makale “Halk Kültüründe Millî Mücadele 1. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu (19-22 Temmuz 2005 Erzurum)”nda sunulan tebliğin ilaveli ve gözden geçirilmiş halidir

** Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

In throughout history, many states and nations have often attempted to independence struggle against imperialist forces to maintenance their life and existence in international area. Superiority of the West and colonialist efforts springing from geographical discovery and industrialization are also effective in Ottoman Empire. As a result of this, the started wars against imperialist forces and the signed treaties desperately caused to heavy struggles for saving Anatolia which is the great castle of Turkishness and existence of our nation.

Being a model to world in such a great struggle with many sacrifices, our nation is supported by its 'historical traditions'. Unfortunately, also today, some of the values which have an important role among these traditions tried to be vanished are 'religious thought' and 'religious traditions', which have happened via understanding of 'holy war' (jihad), conquest (fetih) 'martyrdom' (sehitlik), 'ghaziship' (gazilik), 'alperenship' (alperenlik), 'motherland' (vatan) and as a supporter of these, 'performing the friday prayers (cuma namazi) in free area', the belief that 'the azan wants freedom', the belief that 'love of motherland is from faith', 'sacredness of honor' and also as social 'tradition of sermon', 'tradition of fatwa' etc.

The article continues with the presentation of examples after mentioning verses and hadithes putting forward these issues.

Key words: National Struggle, religion thought, tradition, holy war, martyrdom, motherland, Friday prayers, the azan.

Bu makale, millî istiklal mücadelesini dünyaya örnek olacak şekilde ve büyük fedakârlıklarla veren yüce milletimizin arkasına almış olduğu en büyük destek olan "kültür unsurları"ndan birini ele almaktadır: "Dinî Düşünce". Dinî düşüncenin Millî Mücadelemize kattığı ruh ve sağladığı destek, aşağıda ele alacağım "din âlimi", "vatan", "gazilik", "şehitlik", anlayışlarında ve bunları destekleyen şu birkaç unsorda kendini göstermektedir: "Cuma namazının hür bir mekânda kılınabileceği" inancı, "ezanın hürriyet istediği" inancı, "vatan sevgisinin imandan olduğu" inancı, "ırz ve namusun kutsallığı" inancı ve sosyal açıdan da "vaaz" ve "fetva" geleneği....

DİN VE DİN DUYGUSUNUN MİLLET İÇİN ÖNEMİ

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de din hakkında spekülâtif ve ilmî bir takım tartışmalar varsa da, din, her zaman, topluluk veya milletlerin hayatındaki yerini ve önemini korumakta devam etmiştir ve devam edeceğe de

benzemektedir. Tarihin bilinen her döneminde, ‘din’ veya ‘inanç’ sahibi olmayan herhangi bir topluluk veya milletin bulunduğu müşahede edilmemektedir. Bu gerçeği Türk tarihinin bilinen tüm dönemleri için izlemek mümkündür.¹ İslamiyet’ten önceki dönemlerde olduğu gibi sonraki dönemlerde de, ve hatta Türklerin İslamiyet’i benimsemelerinin gerekçelerinden biri olarak zikredilen unsurlar arasında da dinî inançların yakınlığından söz edilebilir.²

Şüphesiz din, milletlerin oluşmasında yegâne kaynak olmasa bile, insan ruhunun ana gayesi olan ahlak ve inanç kaynaklarını vermesi bakımından çok önemlidir. Bu inanç ve ahlak kavramları ise, örfleri ve adetleri meydana getirmiş ve böylece milletlerin vazgeçilmez ana hasletlerinden olan millî kültürler ortaya çıkmıştır.

Hiç şüphe yok ki, İslam dini Türk milletine geniş ufuklar açmış ve onun ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tarihi realite açısından birçok dini tecrübe etmiş olan büyük Türk kitlelerinin İslamiyet’te karar kılmaları da bunu teyit etmektedir. İslam’ı Türk’ten ayıramayacağımız gibi, Türklüğü de İslamiyetsiz düşünmek imkânsız olmuştur. Geçmişte ve günümüzde bilhassa batıda ‘Türk’ denince ‘İslamiyet’, ‘İslamiyet’ denince ‘Türk’ anlaşılması boşuna değildir.³ Bu yüzdendir ki, milletimiz için dini yok farz etmek veya Türk milletini İslam dininin dışında düşünmek, artık mümkün olmayacak bir şeydir.⁴

Doğu ve orta Avrupa’da, güney Rusya ve Balkanlarda bin yıl (4-14. asırlar) yaşayan bütün Türk kavimleri Hıristiyanlaşarak yok olurken Müslüman değillerdi. Bununla birlikte Türklerin, Anadolu’yu vatan yapmaları ve cihan hâkimiyeti kurmalarının İslamiyet ruhunun ve millî kudretin imtızacı sayesinde

¹ Bk. Ünver Günay-Harun Güngör, **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, Ocak Yay., Ankara, 1997; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., 2. baskı, Ankara, 1993, s. 78-85; İbrahim Kafesoğlu, **Eski Türk Dini**, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1980, bilhassa s. 55-67; **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yay., 6. baskı, İstanbul, 1989, s. 301-303; Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yay., 3. baskı, İstanbul, 1993, s. 1-8; **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi I-II**, Boğaziçi Yay., 6. baskı, İstanbul, 1993, I,48-74

² Bk. Günay-Güngör, s. 170-175; Bahaeddin Ögel, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araş. Vakfı Yay., İstanbul, 1988, s. 697 vd.; Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi**, I,133-216; **Selçuklular ve İslamiyet**, s. 2-8 ve bilhassa 13-14

³ Genel olarak bk. Özlem Kumrular (ed.), **Dünyada Türk İmgesi**, Kitap Yay., İstanbul, 2005; Goivvanci Ricci, **Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa’sında Korku, Nefret ve Sevgi** çev.: Kemal Atakay, Kitap Yay., İstanbul, 2005; Onur Bilge Kula, **Avrupa Düşüncesinde Türkiye ve İslam İmgesi**, Büke Yay., İstanbul, 2002

⁴ Bk. Ercüment Konukman, **Topluluktan Millete**, Bilge Yay., İstanbul, 1989, s. 30

mümkün olduğunu unutmamalıdır. Avrupalıların medeniyetlerine çok defa 'Hıristiyan medeniyeti' adını verdikleri ve '*Dimağımız Yunanistan'da, kalbimiz Suriye'dedir*' dedikleri nakledilir. Biz de hiç sakınmadan '*Kalbimiz Kâbe'dedir*' tabirini kullanabilmekteyiz. Esasen her yıl binlerce Türk'ün hacı olmasının manası da bu değil midir?⁵

Din, her milletin olduğu gibi Türk milletinin de millet olmasında ve millî kimlik ve hafızasının oluşturulmasında en önemli ve en etkili unsurlardan biridir. X. Asırdan itibaren İslamiyet'in tesiriyle şekillenerek hafızasını yenileyen ve böylece yeni bir kültür dairesine giren Türk milleti, bu arada Anadolu'yu da dinî bir merkez haline getirmiştir. Onun dünya görüşü, varlık görüşü, ahlak ve estetik telakkisi, sosyal bünyesi ve teşkilatları, sanat ve mimarisi, kısaca tüm sosyo-kültürel değerleri, İslamiyet'le yoğrulmuştur. Bu özellikler içerisinde yer alan din-toplum yapısında, dini göz ardı eden bir yaklaşımın, devletle iç içe olan bir yapının inkâr edilmesi ve hatta devletin/milletin yok edilmesi demek olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.⁶ Nitekim böyle olduğu içindir ki, günümüzde halk batıl itikatlara ve hurafelere yönelirken, aydınlar da bize yaraşmayan ideoloji ve ihtirasların pençesine düşmüşlerdir. Şurası muhakkaktır ki, bir millet kendini oluşturan ve varlığının sebebi haline gelen ruhunu kaybettiği zaman millî istiklalini ve vatanını da kaybeder. Türkiye'yi bugün de ayakta tutan şey, halkın sınıksız bağlı bulunduğu dinî, tarihî, kültürel ve millî kıymetleridir. Her zaman yabancı tesirlere kendilerini fazla kaptıran aydınlara yol göstererek onları milletiyle barışık ve onların önünde tutulmasını sağlayan da bu kıymetlerdir.⁷ Günümüzde bu kıymetlerin değerlerini azaltmaya, halkın gözündeki derecelerini düşürmeye çalışanların varlığı gün gibi aşikârdır. Ve bunun sebebinin de, artık devlet ve milletimizin varlığı veya yokluğu demek olduğu, kimlik ve kişiliğinin ayakta kalıp kalmaması olduğu anlaşılmaktadır.

Kısaca, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk milleti ve devletleri açısından İslamiyet, Türk devlet ve milletinin varlığı ve yokluğu meselesidir. Gerçekten bin yıl zarfında tarih, edebiyat, dil, sanat, kültür, ahlak, anane ve

⁵ Bk. Osman Turan, **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, Nakışlar Yay., 2. baskı, İstanbul, 1979, s. 173-174

⁶ Dinin insan hayatındaki yeri ve bütünlüğünün metodolojik açıdan önemi hakkında bk. Günay-Güngör, s. 13-24; Tümer-Küçük, s. 27-42

⁷ Bk. Mehmet Kaplan, **Nesillerin Ruhü**, Dergah Yay., 4. baskı, İstanbul, 1978, s. 33, 64, 67-68

folklorumuz öyle bir İslam hamuru ile yoğrulmuştur ki, Türkleri ondan mahrum etmeğe uğraşmak hem beyhudedir; hem de bu milleti yıkmak ve ona hıyanet etmektir.

Batılı yazar, âlim, filozof ve hatta ateistlerin bile, Batı medeniyetinin unsurlarını sayarken Hıristiyanlığı unutmadıkları malumdur. Hatta bu hususta her millet, kendi kilisesini, varlığının esaslı bir kaynağı sayar. Aynı şey Türkiye için de doğrudur. Mevlana'dan, Yunus Emre'den, Eşrefoğlu'dan, İbrahim Hakkı'dan, Hacı Bayram Veli'den, Hacı Bektaş Veli'den, Niyazi'den ve daha yüzlerce dindar, yüksek kültürlü, edip ve âlim şahsiyetlerden mahrum bir Türk milleti tasavvur etmek, bu topraklar üstünde bizim ebedi mühürlerimiz olan camileri ortadan kaldırmağa benzer.⁸

Mehmet Kaplan'a göre, millî devletimiz açısından, laikliği yanlış uygulayıp din ile siyaseti birbirinden ayırırken, Türk tarihinin ve millî ruhun en büyük kaynağı olan ulvi duyguların da zedelendiğini görmek durumundayız. Türkiye'nin içinde bulunduğu sosyal ve ruhî bunalımın başlıca sebebi budur. Bugün Türkiye'de dinsiz bir zümre ile batıl inançları din sanan bir kitle karşı karşıya bulunmaktadır. Son yıllarda aydın din âlimi yetiştirilmesine ehemmiyet verilmişse de, bunların yeterli olduğunu söylemek imkânsızdır.

Avrupa bizden çok önce ve çok daha mükemmel olarak, taklide özendiğimiz inkılâpları yapmış, fakat din duygusunu besleyen kaynakları asla bizim gibi ihmal etmemiştir. Bugün Avrupa'da din, aşırı maddeciliğe karşı kuvvetli bir denge unsurudur, vücut ile ruhun ihtiyaçları, materyalizm ile spiritüalizm beraber gitmektedir. Tek başına materyalizm, tek başına teknik sevdasının, insanlığı ne kadar bedbaht ettiği bugün iyice anlaşılmıştır. Milletleri köleleştiren komünizme ve materyalizme karşı, garplı milletlerin ilham aldıkları en büyük kaynak dindir. Garba sadece makine zaviyesinden değil de, bütün olarak bakanların bunu açıkça gördükleri malumdur. Yüksek ve aydın bir din duygusundan mahrum olan Türkiye, materyalizme ve sekülerizme karşı silahsızdır. Yıllardan beri menfi bir propaganda ile gençliğe aşılınmak istenen şahıs kültlerinin, dinin yerini tutabilmesi mümkün değildir. Toplumumuza, tarihimizi bir ışık gibi kat'eden ve ebediyete uzanan bir ideal lazımdır. Çünkü aşkın idealler, şahsiyetleri, hatta milletleri aştığı için hem ebedi, hem daha

⁸ Bk. Kaplan, s. 42; Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, s. 1-2

yaptırımlı ve hem de daha hükümetler üstü politikalara yön vericidirler.⁹

Zannetmemelidir ki, son asırların bütün tahriplerine rağmen hala bozulmayan fakat büyük bir hızla bozulmaya doğru giden Anadolu'nun peygamberlere yakışan ahlaki, kendiliğinden ortaya çıkmış bir mahsuldür. Bugün dahi ender olmayan mümessillerinde hayranı olduğumuz bu derin ahlak, asırlarca bu milletin ruhunu yoğuran şehitlerin, gazilerin, dervişlerin, erenlerin ve âlimlerin eseridir. Eski kültür eserlerimiz, bu hakikatin en kuvvetli şahididir. Bu kültür eserlerimizin yarısından çoğu, İslamî ve tasavvufî ruhun ifadesidir.¹⁰

Bugün maalesef sayıları oldukça azalmış olan millî âlimlerimiz, aydınlarımız ve şairlerimiz kimlik ve ruh inşasında vazife yapamamaktadırlar. Hâlbuki, Millî Mücadelenin verildiği yıllarda, öncesinde ve sonrasında tanınmış pek çok aydının şiirleri, nesirleri, hitabeleri ve mektupları dinî unsurlar taşımaktadır. M. Kemal Atatürk, Namık Kemal, Abdülhak Hamid, Mehmet Akif, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, M. Fuad Köprülü, Yahya Kemal bunlar arasındadır.

Din, inançları, ibadetleri, duaları, mabetleri, merasimleri, bayramları ile kitlelere karakter veren ve onu içten birleştiren en önemli bir müessesedir. Tabii ki, dinin birleştirici rolü kadar ayrımcı rolü de inkâr olunamaz. Ancak yirminci asrın ilim ve tekniğine rağmen, en ileri memleketlerde bile onun birleştirici bir rol oynamaya devam ettiğini açıkça görüyoruz. Dini yıkan ve onun yerine din kadar tesirli, günlük hayatı tanzim edici ve kalpleri birleştirici, kitleye şamil ulvi bir müessese kurmayan bir cemiyet, hayatının temeli olan birliği tehlikeye sokmuş olur.¹¹

Türklerin, İslamiyet dairesine girdikleri X. asırdan beri geleneksel dinlerine özendikleri gözlenmemiştir. Bu şu demektir: İslamiyet, Türkler için aynı zamanda bir kazanç, kendi varlıklarının sebebi, gelişmeleri ve hâkimiyetlerinin kaynağı olmuştur. Aşağıda bu hususlardaki kazançlarından sadece birine, İstiklal mücadelemizdeki rolüne, ancak kısmen değineceğim.

⁹ Bk. Kaplan, s. 68-69

¹⁰ Bk. Kaplan, s. 75

¹¹ Bk. Kaplan, s. 148

BİR KISIM DİNÎ GELENEKLER VE DİN
ÂLİMLERİ/MÜFTÜLER/ŞEYHLER

Millî Mücadelede tezahürü görülen dinî unsurlar arasında olduğunu düşündüğüm bazı kavramları ele alarak, bunların tarihî örneklerinden birkaçını vermeye çalışacağım.

Din Âlimleri: Vatan ve millet savunmasında, zalimlere karşı halkın yanında sağduyunun temsil edilmesinde ve halkın çeşitli şekillerde yönlendirilmesinde birçok görev üstlenmişlerdir. İslam tarihinde bunun örnekleri her zaman görülebilir.¹² Ortaçağ toplumlarının, dinî özellikleri ağır basan toplumlar oldukları hatırlanacak olursa, âlimlerin ve görüşlerinin gücünü gösteren birçok örneğin bulunmasını normal ve doğru saymak gereklidir. Çünkü o zamanın din âlimleri, günümüzdeki aydın, öğretmen, bilgin, gazeteci ve hatta bazı devlet kurum ve görevlilerinin yerini almaktaydı. Ayrıca ordu teşkilatımızda müftü ve imam bulunması geleneğinin varlığını da belirtmek gerekmektedir.¹³

Fetva: Bir meselenin halli ve beyanı dolayısıyla ortaya çıkan sualin cevabı yahut bir hadise veya bir muamele hakkındaki dinî hükmün, ehline cevaplandırılmasıdır.¹⁴

Evlilikten ticarete, mirastan cinayete, savaştan esarete ve hükümdarlığın meşruiyetinden kardeş katline, vatan savunmasından uluslar arası ilişkilere kadar birçok konuda rolü olan fetvalar, daha önceleri olduğu gibi,¹⁵ Millî Mücadele esnasında da aynı etkiyi göstermiştir.

Cuma: Cuma günü öğlen namazı vakti içinde bir hutbeden sonra cemaatle ve cehren kılınan iki rekât farz-ı ayn namazdır. Cuma gününe, Müslümanların ibadet için mescitte toplanmaları sebebiyle bu isim verilmiştir. Cuma namazı Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden itibaren farz kılınmış ve daha sonraki dönemlerde Cuma hutbesinde halife veya sultanın adının okunması, hâkimiyet

¹² Bk. Abdulcelil Candan, **Ulemanın Gücü**, Bilge Adam Yay., 2. baskı, Van, 2004, s. 190-325; Nevin Abdulhâlık Mustafa, **İslam Siyasî Düşüncesinde Muhalafet**, çev.: Vecdi Akyüz, İz Yay., İstanbul, 1990; Mustafa İslamoğlu, **Âlimler ve Sultanlar**, Denge Yay., 10. baskı, İstanbul, 1997

¹³ Bk. Candan, s. 225-226

¹⁴ Fetva hakkında genel olarak bk. Osman Zümrüt, **İslam Tarihinde Fetva Kurumu ve Fonksiyonu**, Samsun, 1992; Fahrettin Atar, "Fetva" maddesi, **DİA**, İstanbul, 1995, XII/486-496

¹⁵ İlk dönem içtihatları/fetvaları hakkında bk. Hayrettin Karaman, **İslam Hukukunda İctihat**, İFAV Yay., 2. baskı, İstanbul, 1996, s. 38-44, 53-73 vby.; Candan, s. 80-84

alametlerinden sayılmıştır.¹⁶ Aslında bu anlayış cumanın aslî özelliğine de uygun olmuştur. Çünkü içtihat devrinden itibaren Cuma namazının farziyetinin şartları arasından sayılan iki unsur, ümmet ve milletler için bir diriliş ve uyanıklık vesilesi olmuştur. Bu sayede de Cuma namazı milletin, topluca ve hürriyetlerinin alameti olarak kıldıkları bir namaz olarak görülmüştür.

Bu şartlardan biri 'hür' olmaktır. Hürriyetten yoksun bulunan esir ve kölelerle, ceza evindeki hükümlülere cuma namazı farz değildir. Diğer şart ise, namazın kılınması için 'devletin izni'nin bulunmasıdır. Devlet temsilcisinin izninin, bu namazın büyük bir cemaatle kılınmasından ve hutbede topluma hitap edilmesinden dolayı, onun toplum düzeni ile olan yakın ilgisinden kaynaklanmış olduğu açıktır.

Klasik İslam hukukuna göre 'veliyü'l- emr' ve 'izn-i sultânî' diye belirtilen bu hususun gerçekleşebilmesi için, Müslümanların başında bir yöneticinin bulunması ve bu yöneticinin Müslümanlar tarafından veliyü'l- emr olarak görülmesi gerekmektedir. Çünkü bilindiği gibi İslâm hükümlerini tatbik eden hâkim ile halifenin varlığı, İslâmî hükümlerin yürürlükte olmasının en belirgin gerekleri ve dışa yansıyan yönleridir. Bunların olmamaları halinde, İslâmî hükümlerin devlet düzeyinde uygulanabilmeleri söz konusu değildir.¹⁷ İleride ifade edeceğim gibi, Millî Mücadele'ye destek esnasında cuma hakkında konuşulurken, hem hürriyet, hem de devlet (Bayrak) gündeme getirilmiş ve halkın duyarlılığı yönlendirilmiştir.

Vaaz: İyiliğe sevk için söylenen söz, nasihat, öğüt veya bir kimseye, kalbini yumuşatacak surette sevap ve cezaya dair söz söylemek ve nasihat etmektir. Bu yolda söylenen söz de 'vaaz' adını alır.

İnsanların çeşitli yönlerden aydınlatılması, onların ibadetlerini ve sosyo-kültürel yaşamlarını eksiksiz ve yanlışsız yerine getirmelerini sağlayacak dinî, kültürel ve sosyal bilgilerinin verilmesini amaçlayan vaazın, insanlık kadar eski bir geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Hâlen mensup ve müntesibi bulunan dinlerin hayatiyetlerini sürdürme vasıtalarından biri de, hiç şüphesiz vaaz

¹⁶ Bk. M. Hanefî Palabıyık, **Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 134-139

¹⁷ Cuma hakkında genel olarak bk. Vehbe Zuhayli, **İslam Fıkhı Ansiklopedisi I-X**, çev.: Ahmet Efe vd., Risale Yay, İstanbul, 1994, II,365-413; Hayrettin Karaman, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri I-II**, Nesil Yay., 5. baskı, İstanbul, 1987, I,11-56

yoludur. Yahudiliğin vaaz görevini ‘haham’, Hıristiyanlığın ‘papaz’, İslâm’inkini de ‘vâiz’ yerine getirmektedir.

Vaaz, cuma ve bayram namazlarında verilen hutbe gibi zorunlu olmamakla birlikte, son derece önemlidir ve Müslümanlar için bir görevdir. Çünkü insanları iyiliğe davet edip, kötülükten sakındırmak Müslümanlara farz-ı kifayedir. Peygamber efendimiz de bir hadisinde peş peşe üç defa: “Din nasîhattır.” buyurmuştur.¹⁸ Nasihat ve yol göstermeyi ima eden âyetler¹⁹ ve hadîsler, vaaz ve irşadın Müslüman hayatındaki önemini en güzel şekilde ortaya koymaktadır.

Tabii vaazın aslında her zaman bir şeyi öğretmek maksadıyla değil, bazen telkîn gayesiyle de yapıldığı unutulmamalıdır. Genellikle, cemaatin bildiği şeyleri tesirli bir üslupta anlatıp onları doğru yola çekmeyi, kötülüklerden uzaklaştırmayı hedef alır. İslâmiyet, irşat ve tebliğ görevini bütün Müslümanlara yüklediği için, eskiden kendisinde ilmî yetenek görenler halka vaaz ederler ve İslâm’ı anlatırlardı.²⁰

Sadece din âlimi ve din büyükleri değil, bu gelenekle yetişen devlet adamları ve aydınlar da, her zaman olduğu gibi, Millî Mücadele yıllarında verdikleri vaazlarla halkı Millî Mücadeleye davet etmiş, onları birlik içinde hareket etmeye ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarını desteklemeye yönlendirmişlerdir.

Ezan: Müslümanlara, günde beş kez, namaz kılmaları veya namaz için toplanma vaktinin geldiğini ilân etmek için yapılan çağrıdır. Yüksek bir yere çıkıp gür sesiyle tüm insanlara yeryüzünde mutlak egemen gücün Allah, son peygamberin Hz. Muhammed olduğunu haykıran, var olduklarını göstererek düşmanlarına korku, Müslümanlara da güven vererek camiye çağırın kişiye de ‘muezzin’ denir.

Ezan, bir yerin Müslümanların mı, yoksa gayr-i Müslimlerin mi

¹⁸ Bk. Ebû Abdillâh İsmail el-Buhârî, **Sahîhu’l- Buhârî I-VIII**, Mektebetu’l- İslâmiyye, İstanbul, ts., İmân, 43, (I,20); Muslim b. Haccac el-Kuşeyrî, **el-Câmi’u’s- Sahîh (Sahîh-i Muslim ve Tercemesi) I-VIII**, çev.: Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yay., İstanbul, 1988, İman, 23 (I,115)

¹⁹ “Sizden, hayra davet eden, iyiyi emreden, kötülükten sakındıran bir ümmet olsun, işte kurtuluşa erenler bunlardır.” (3/Âl-i İmran, 104) “Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle davet et. Onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin doğru yoldan sapanı da, hidayette olanları da çok iyi bilir.” (16/Nahl, 125)

²⁰ Vaaz hakkında genel olarak bk. Osman Cilacı, “Vaaz” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi I-VI**, Şamil Yay., İstanbul, 1994, VI,280-281

kontrolünde olduğunu belirten bir işaret, bir semboldür, korkusuzca ve doğru bir şekilde okunan ezan, o yerin İslâm beldesi olduğunu gösterir. Klasik İslâm hukukunda, bir yörenin İslam ülkesi olup olmadığının tespitinde, orada ezanın okunup okunmadığı dikkate alınan ölçülerden biridir.²¹

Bu hükümler de, ülkelerinin ezansız kalmaması yani ebediyen İslam yurdu olması için Müslüman Türk milletine büyük bir direnme gücü vermiştir. Çünkü ezan okunmayan yer, Müslüman'ın kendisini güvende hissedemediği, namus ve haysiyetinden emin olamadığı bir beldedir. Ezansız ülke kendi haremi değildir. Ülkesinde gezen yabancı düşman kendisi için ancak ve ancak nâmahremdir. Şöyle demiş şair:

Ruhumun senden ilahî, şudur ancak emeli:
Değmesin mâbedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar, ki şahadetleri dinin temeli,
Ebedi yurdumun üstünde benim, inlemeli.

Yukarıda saydığım tüm unsurları, bazen toplu bazen de münferit olarak Millî Mücadelenin verildiği ve işgal güçlerine karşı ayaklanma ve direnişlerin sergilendiği hemen her bölgede görmek mümkündür. Konumuz için getirilebilecek belgeli yüzlerce örnekten bir kısmını aktarmak istiyorum.

Şeyhülislam Dürrizâde Abdullah Efendi'nin 11 Nisan 1920'de Padişah yanlısı ve Kuva-yı Milliye aleyhine verdiği fetvaya mukabil, Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin başkanlıklarını yürüten ulema da karşı fetva vermiştir. Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat Efendi'nin hazırladığı bu fetva, tüm müftülüklere gönderilmiş, 155 civarında müftünün onayladığı bu fetva müftülerce de imzalanmıştır.²²

İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi tehlikesi üzerine, İzmir Müdafaa-yi Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti 17 Mart 1919'da İzmir'de bir kongre toplar. Civar illerinden 37 belediye başkanı, 37 müftü, bir kısım bürokrat ve ahalinin iştirakiyle toplam 165 kişiden oluşan bu kongre, Anadolu'da yapılan ilk büyük kongredir. Çalışmaları üç gün süren Kongre, bütün müftü ve belediye reislerini,

²¹ Ezan hakkında genel olarak bk. Abdurrahman Çetin, "Ezan" maddesi, **DİA**, XII,36-38; Fedakâr Kızmaz, "Ezan" maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, II,132-134

²² Bk. Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadelede Din Adamları I-II**, DİB Yay., 4. baskı, Ankara, 2002, I,27-44; Zübeyir Kars, **Millî Mücadele'de Kayseri**, AKDYYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999, s. 76-77

halk ile dernek genel merkezi arasında haber alıp verme aracı olarak tanımıştır.²³

İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine Müftü Ahmet Hulusi Efendi, görevlendirdiği bir tellal vasıtasıyla, çarşı ve mahalleleri dolaşarak, halktan "Allah'ın dinini ve vatanını sevenlerin müftülük dairesi önünde toplanmalarını" ve aynı zamanda cami imamlarına da haber göndererek, sabah namazını kıldıktan sonra cemaatle birlikte belediye dairesi önüne gelmelerini istemişti. Sabahleyin bütün halk, önde Müftü Efendi, cami imamları, tekke şeyhleri, eşraf, öğretmen ve yedek subaylar ellerinde Türk bayrakları olmak üzere, müftülük binasında toplandılar. Müftü Ulu Cami'de bulunan Sancak-ı Şerif'i alarak, topluca Belediye Meydanlığı'na indiler. Müftü orada, etkili bir konuşma yaparak "Ey ahali, muhterem hemşerilerim, bu sabah Yunan askeri İzmir'i işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna müdahale etmek lazımdır. İşgal edilen memleket halkının silaha sarılması farz-ı ayın, uzak memleketler halkının silaha sarılması farz-ı kifayedir. Fetva veriyorum: Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman mücadeleye mani teşkil etmez. Elimizde hiçbir silahımız olmasa dahi, üçer taş alarak düşmana atmak suretiyle mutlaka fiilî mukabelede bulununuz. Biz, birçok ülkelere hükmetmiş fatihlerin torunuyuz...." demek suretiyle halkı mücadeleye çağırdı. Bu hareket çevre il ve ilçelere de örnek olmuştu. Acıpayam müftüsü ve Sarayköy müftüsü de halkın galeyana gelmesinde etkili olmuşlardır. Hatta Sarayköy Müftüsü Ahmet Şükrü Efendi, "İzmir'in kâfir Yunanlılar tarafından işgal edildiğini, bu kâfirlerin bulunduğu yerde namaz kılınmayacağını ve kılınmasının caiz olmadığını" söyleyerek halkı teşkilatlandırmıştır.²⁴ Çal Müftüsü de halkı Çarşı Camiinde toplayarak, onları işgale karşı koymaya çağırmıştır.²⁵

Isparta sancağından gelen tepkilerde de yine Müftü Hüseyin Efendinin yer aldığını görüyoruz.²⁶ Yine Isparta'da Cemiyet-i Müderrisin'den Hafız İbrahim Bey, Ulu Camiden getirilip meydana konan kürsüden, "cihat lazım, cihad fi sebîlillâh lazım" diye bağırarak, halkı Millî Mücadele'ye davet ediyordu.²⁷

²³ Bk. Ömer Turan, "Millî Mücadelenin Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları", **Türk Yurdu**, Ekim 1997, c. XVII, sayı: 122, s. 111

²⁴ Bk. Nuri Köstüklü, **Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999, s. 51-54

²⁵ Bk. Köstüklü, s. 54

²⁶ Bk. Köstüklü, s. 55

²⁷ Bk. Köstüklü, s. 59-60

Şarkikaraağaç ilçesinde oldukça yaşlı bir zat olan Müftü Hacı Ahmet Efendi de, silaha sarılarak halkı irşat ve teşvik etmiştir.²⁸

Burdur'da da aynı tepkiyi verenler arasında Müftü Halil Efendi ile kardeşi Hacı Ahmet Efendi'yi ön saflarda görmekteyiz.²⁹

İşte klasik hukukumuzda yer alan bu ve benzeri hükümler de Millî Mücadeleyi kazanmayı körükleyen önemli unsurlardan olmuştur. Bunun örnekleri Millî Mücadelenin verildiği şehirlerdeki ulemanın faaliyetlerinde görülebilir. Bu faaliyetlerin bir kısmını bir arada görmek için Diyanet İşleri Başkanlığınca basılan Cemal Kutay'ın "Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları" ve Ali Sarıkoyuncu'nun 'Millî Mücadelede Din Adamları' adlı eserlerine bakmak yeterlidir sanırım.³⁰

Kahramanmaraş halkının Ermeni çeteleri ve Fransız askerlerine karşı koymasında, 'Sütçü İmam Olayı' ile³¹ 'Bayrak Olayı' da³² anılmaya değerdir. Maraş Kalesi'ndeki Türk bayrağının indirilmiş olması, Ulu Cami'de "bayraksız namaz kılınmaz" a ve "hürriyeti elinden alınan bir milletin Cuma namazı kılmasının dinen uygun olmadığı" nı dile getirmesine vardığı çok iyi bilinmektedir.³³

Millî Mücadelede din alimlerinin bazı rollerinden bahseden Ömer Turan,³⁴ ordusu terhis edilmiş, resmi görevlerinin elinin kolunun bağlandığı, halkın ise büyük bir bezginlik içerisinde bulunduğu o günlerde, din alimlerinin, halkın vatan sevgisini ve istiklal duygusunu ayağa kaldırarak memleketin işgaline karşı çıkmada ve bilhassa Türk kamuoyunu işgallere karşı şuurlandırıp karşı koymaya hazırlamada büyük roller oynadıklarını ifade eder.

Turan'a göre, "okuryazarlık oranının düşük olduğu, kitle iletişim araçlarının hiç birinin bulunmadığı o günlerin Anadolu'sunda hocalar, müftüler,

²⁸ Bk. Köstüklü, s. 56

²⁹ Bk. Köstüklü, s. 63

³⁰ Görme imkânı bulamadığım Cemal Kutay'ın diğer eserleri ve Kadir Mısırlıoğlu'nun "Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler", (İstanbul, 1969) adlı eseri duyduğum önemli eserlerdir.

³¹ Bk. Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş**, AKDİTYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999, s. 123-131

³² Bk. Akbıyık, s. 135-145

³³ Bk. Akbıyık, s. 139; Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, DİB Yay., Ankara, ty, s. 186-188; Candan, s. 85

³⁴ Bk. Ömer Turan, s. 110-112

şeyhler gibi dinî şahsiyetler ve camiler, mescitler, tekkeler gibi dini mekânlar kamuoyunu yönlendirmede en önemli unsur olmuştur. Amerikan Genel Kurmay Başkanı General Harbord, o günlerde Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti ve Anadolu'da bir Amerikan mandası ihtimalini araştırmak maksadıyla Anadolu'ya yaptığı geziden sonra sunduğu raporunda, bu hususu şöyle ifade etmiştir: "Türklerde dinî şahsiyetlere duyulan bağlılık, dünyevî hislerin üzerinde, daha derin ve manevî idi... Türk köylüsü üzerinde en tesirli kuvvet, bir kaç hanelik meskûn yerlerde bile bulunan cami ve mescitlerdeki hocalardı. Bunlar, halk efkârını temsil ve teşkil eden esas kuvvetti. Müslümanlar vatan ve istiklal için harpte ölenlerin cennete gittiği inancında idiler ve cihat mukaddes vazife idi. Bu telkini de, çoğu okuma yazma bilmeyen Türk köylüsüne, ancak bu din adamları yapabiliyorlardı. Nitekim bizden ülkeleri için hak ve eşitlik talep eden heyetlerin içinde bu hocalar çokluk idiler ve onların fikirleri, esas arzular olarak izah ediliyordu. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile yaptığımız mülakatta yanındaki yedi şahsiyetten dördü bu sarıklı ve yaşlı din adamları idi."³⁵

Mustafa Kemal Paşa o günlerde milleti Millî Mücadele etrafında toparlayabilecek yegâne kuvvetin din âlimleri olduğunu gayet iyi biliyordu. Bunun için mesela, Sivas Kongresinde seçilen Hey'et-i Temsiliye, Sivas'tan Ankara'ya gelirken Kırşehir'in Hacı Bektaş ilçesine uğrayarak, burada Bektaşilerin merkezini ziyaret etmiş, orada bir gece kalmış, bunlardan Millî Mücadele'ye destek sözü almıştır.³⁶ O dönemin şartları içerisinde bu destek çok önemlidir. Nitekim Ankara'da Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra bu desteği herkese göstermek gayesiyle Meclis II. Başkanvekilliği görevine Bektaşilerin postnişini Cemalettin Efendi getirilmiştir. Meclis Birinci Başkanvekilliğine seçilen kişi ise Konya'da bulunan Mevlevilerin postnişini Abdülhalim Çelebi'dir.

Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Sivas'ta 14 Eylül 1919'da çıkarılmaya başlanan, ismi onun tarafından konan, yazıları tamamen Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile yazılan, Heyet-i Temsiliye'nin ilk yayın organı İrade-i Milliye gazetesinin 7. sayısında yayınlanan Silvan'dan çekilen bir telgrafta, kazada Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin kurulduğu ve bütün kaza halkının vatanın ve devletin devamı için canını ve malını fedaya âmâde olduğu

³⁵ Bk. Ömer Turan, s. 110-111. Ayrıca bk. Kutay, s. 35-36

³⁶ Bk. Ömer Turan, s. 111

bildirilir. Telgrafın altındaki imzalar sırasıyla Ulemadan, Eşraftan ve Meşayıhten bir kısım zatlardır.³⁷ İrade-i Milliye gazetesinin o günlerdeki sayılarında buna benzer telgraflar bol bol yayınlanmaktadır. Bununla hem söz konusu yörelerin hem de çoğu din alimi, ulema ve meşayıhten olan imza sahiplerinin Kuvvacılar safına katıldığı gösterilmek istenmektedir.

Anadolu'nun iç isyanlarla sarsılmakta olduğu günlerde Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalarda, menfi propagandalarla halkın zehirlenmesinin önüne geçebilecek sınıfın, meslek erbabının ancak ulema ve onların telkinleri olduğu ifade edilir. Her hoca efendi, her müderris, ulemadan her zat, kendi muhitinin irşat ve tenvirini üzerine almalıydı. Mustafa Kemal Paşa da, Beypazarı isyanını, ulema-yı kiramdan seçilecek beş zatın, oradaki ulema ve eşrafla görüşerek çözmelerini ister.³⁸ Nitekim bu görüşler doğrultusunda ulemadan teşkil edilen bir irşat heyeti Beypazarı'na gider ve karışıklığı önler. Daha sonra Bursa milletvekili Şeyh Servet Efendi'nin teklifi ile sair karışıklıklarda, halka Millî Mücadele istikametinde doğru yolu göstermesi maksadıyla aynı şekilde ulemadan bir "Encümen-i İrşad" teşkil edilir.³⁹

İstanbul Üsküdar'daki Özbekler Tekkesinin ve Eyüp sırtlarındaki Hatuniye Dergâhı'nın İstanbul'dan Anadolu'ya insan, silah, cephane ve mühimmat kaçırılmasındaki hizmetleri, Urfa ve Antep'teki direnişte askerî ve siyasî bir hüviyete bürünerek önemli hizmetler ifa eden Cemiyet-i İslâmiye'de, yöredeki dört büyük tarikatın şeyh ve müritlerinin katkısı bilinmektedir.⁴⁰ İzmir, Manisa, Edirne Saray, Trabzon, Zonguldak, Yozgat, Kayseri, Antalya, Bilecik, Çorum, Erzincan, Eskişehir, Giresun, Maraş, Urfa, Van müftüleri, bölgelerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlığı yapmış veya bu cemiyetin kurulmasında ve faaliyetlerinde aktif rol oynamış müftülerden sadece bir kaçıdır.⁴¹

Bir kısım din âlimleri-müftüler de Millî Mücadele yanında yer almak, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurmak, halkı Millî Mücadele istikametinde

³⁷ Bk. Ömer Turan, s. 111

³⁸ Bk. Ömer Turan, s. 111

³⁹ Bk. Ömer Turan, s. 111

⁴⁰ İsmet İnönü, Mehmet Akif Ersoy ve Halide Edip Adıvar gibi önemli şahsiyetlerin Anadolu'ya kaçırılmasında önemli roller oynayan Üsküdar'daki Özbekler Tekkesi ile ilgili başta yukarıda ismi geçen zevatın olmak üzere pek çok hatıratla bilgi vardır. Bk. Ömer Turan, s. 111-112

⁴¹ Bk. Sarıkoyuncu, s. 49-70

yönlendirmek faaliyetleriyle yetinmeyerek gönüllülerden müteşekkil silahlı birlikler teşkil ederek, cepheler kurup işgale karşı koymak yoluna gitmişlerdir.⁴² 1919 Ağustos ortaları itibariyle o bölgedeki cephedeki kuvvetlerin % 12'sini 57. Tümen kuvvetleri, % 83 'ünü ise önemli bir kısmı yukarıdaki isimleri sayılı kişilerin bizzat teşkil ettikleri veya teşkilinde önemli rol oynadıkları gönüllülerden müteşekkil kuvvetler oluşturmaktaydı.⁴³

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından Ankara'ya varışına kadar gittiği her yerde din adamları, kendisini karşılayıp desteğini ve bağlılığını bildirmişlerdir. 19 Mayıs 1919 tarihindeki Samsun'a çıkışında mutasarrıf hastalığı sebebiyle evinden çıkamadığı için karşılamaya gelememiştir. Ona Belediye Meclisinden Hacı Molla şehir namına "hoş geldin" der. Mustafa Kemal' in 25 Mart'ta Havza'ya gelişinin ertesi günü ulemadan Hacı Mustafa Efendi'nin başında bulunduğu bir heyet kendisini ziyarete gelerek durum hakkında görüşürler. Mustafa Kemal'in 15 Haziran'da Amasya'ya gelişinde kendisini karşılayanların başında bulunan Müftü Tevfik Efendi'nin "Paşam, bütün Amasya emrinizdedir. Gazanız mübarek olsun." hitabı karşısında Paşa'nın gözleri yaşarır. Mustafa Kemal Paşa'yı Erzurum'da karşılayanların başında Vilayet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Erzurum şubesi Başkanı Raif Hoca, Sivas'ta karşılayanlar arasında Müftü Abdurrauf Efendi bulunmaktadır.⁴⁴

Kayseri mitinginde yazılan protesto telgraflarında, İncesu halkının protestosunda, İstanbul'un işgali üzerine Kayseri'den çekilen protesto telgraflarında ve toplanan mitinglerde yine müftü ve ulemadan başkaları görülmemektedir.⁴⁵

Adana'dan çekilen işgali protesto telgrafında Adana Müftüsü Mehmet Tahir Efendi'nin imzası vardır.⁴⁶ 16 Ekim 1919'da Maraş'ta toplanan mitingde kaleme alınan telgraf metni Ulucami'de halka okunmuş ve imzalanmıştır.⁴⁷

Balıkesir'de Mehmet Akif ve H. Basri Çantay'ın birlikte halkın

⁴² Bk. Sarıkoyuncu, s. 17-45

⁴³ Bk. Ömer Turan, s. 112; Sarıkoyuncu, s. 45-49. Söz konusu gönüllü kuvvetler 1920 sonlarına kadar vatan savunmasında büyük bir fonksiyon icra etmişler, 1921 başlarından itibaren ise bu kuvvetler düzenli kuvvetler içerisinde yer almışlardır. Bk. Köstüklü, s. 104-107

⁴⁴ Bk. Ömer Turan, s. 112; Sarıkoyuncu, s. 29-35

⁴⁵ Bk. Kars, 24, 26, 75

⁴⁶ Bk. Akbıyık, s. 36

⁴⁷ Bk. Akbıyık, s. 39

şuurlandırılarak Kuva-yı Milliye desteklemelerindeki rolü de meşhurdur. Akif, Balıkesir'in Zağonos Paşa Camiinde verdiği vaazla, halkı İstiklal Harbine teşvik etmiş ve Kuva-yı Milliye'ye destek vermiştir.⁴⁸

Balıkesir Alacamescid'de ikinci namazından sonra yapılan toplantı ve alınan kararların Balıkesir savunmasında büyük rolü olmuştur. Bu toplantıda da yine müftü ve daha başka din âlimleri yer alıyordu.⁴⁹

Konya'da da yine aynı durumu görmekteyiz. Din alimlerinin vaaz ve hutbeleri Millî Mücadele için tetikleyici olmuştur. Bilhassa Ali Kemali Hoca'nın faaliyetleri, Kuva-yı Milliye'yi teşkilatlandırması ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kurması unutulmamalıdır. Zaten sonunda o, asiler tarafından şehit edilmiştir.⁵⁰

Yine Konya'da Şeyh Senûsî Efendi vaaz ve hutbeleri ile Millî Mücadeleye destek olmuştur.⁵¹ Diğer yandan Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde de çok sayıda alim ve hocanın varlığından⁵² bahsedildiğini görmekteyiz.

Ömer Turan, her sınıfın olduğu gibi, din âlimleri sınıfının da çürüklerine işaret ederek şöyle der: "O dönemde başta İstanbul'daki şeyhülislam olmak üzere bazı din adamlarının Millî Mücadele'nin karşısında oldukları da bilinmektedir. Fakat büyük çoğunluk Millî Mücadelenin lehinde yer almış ve aktif olarak bu mücadeleye katılmışlardır. Halifenin bilinen fetvasına karşı Anadolu'daki 147 din adamının yayınladığı karşı fetva bunun güzel bir örneğidir. Başlangıçta deklare edildiği veçhile esir olan Halife ve Padişahı kurtarmak, vatan topraklarını işgalcilerden temizlemek ve millî hâkimiyeti tesis için yapılan Millî Mücadele kazanıldıktan sonra bu mücadelede faal rol oynamış bazı din adamlarının Saltanatın ve Halifeliğin kaldırılması başta olmak üzere gerçekleştirilen devrim hareketlerini benimsemedikleri, hatta karşı çıktıkları da bir vaktadır. Ancak bu insanların daha sonraki dönemlerdeki tavırları başlangıçtaki hizmetlerini görmemeyi gerektirmez."⁵³

⁴⁸ Bk. Müçteba İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., İstanbul, 1999, s. 20-24

⁴⁹ Bk. İlgürel, 68-74

⁵⁰ Bk. Ahmet Avanas, **Millî Mücadele'de Konya**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1998, s. 20-25

⁵¹ Bk. Avanas, s. 25-26

⁵² Bk. Avanas, s. 65-66

⁵³ Ömer Turan, 112

VATAN – MİLLET

Belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan dil, din, tarih ve kültür birliği bulunan bir toplumun teşkil ettiği birlik, ona bir millet özelliği kazandırırken, üzerinde yerleşilen toprak parçası da ‘vatan’ adını alır. Sınırları belli vatan toprağı, dış saldırılardan korunmuş, içte mal, can, ırz ve namus güvenliği sağlanmış, din ve vicdan özgürlüğü tanınmış olunca müminin yaşayabileceğı bir belde sayılır. Vatan ve üzerinde yaşayan tebaa unsuru bütün olarak birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Biri diğerine feda edilemez.⁵⁴

Anavatan, insanoğlunun gerçek anası olarak kabul edildiğı için,⁵⁵ millî değerlerimizin en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bin yıldan beri çeşitli devletler kurduğumuz bu topraklar şüphesiz bizim öz vatanımızdır. Türk milletini vatansız düşünmek imkânsızdır. O yüzden, “Canı, cananı bütün varımı alsın da Hudâ / Etmesin tek vatanımdan, beni dünyada cüdâ.” sözlerini gönül rahatlığıyla söyleriz.

Tabii ki, vatan sadece bir toprak parçası değildir. Bin yıl boyunca Anadolu coğrafyası, bin bir emek, gayret ve alın teriyle, ecdadımızın kanları pahasına vatan haline gelmiştir. Şairin dediğı gibi, “Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır; / Toprak, eğer uğrunda ölen varsa vatandır.”

Günümüzde de rağbetini koruyan ve ona şimdi de Avrupa Birliği adıyla yenisi eklenen birtakım ideolojilere göre, ‘millet’ diye bir şey yoktur. Millî varlığı teşkil eden bütün unsurlar, vatan, tarih, dil, din, insanlık idealinin karşısına çıkan sunî mâniyalardır ve bunların kaldırılması lazımdır. Ağır coğrafi ve tarihî şartları hiçe sayarak, sadece dil ve ırka dayanan bir içtimaî birlik kurmanın mümkün olduğunu iddia edenler yanında, millî varlık içinde sadece bir unsur olan dini, bütün içtimaî bünyenin temeli yapmak iddiasını güdenler de vardır. Daha başka bir görüş, bir şahsın ismini, sihirli bir bayrak gibi ortalıklarda dolaştırarak, tarihi ve cemiyeti hiçe sayıp, millî varlığın, bir tarikat gibi bu isim etrafında toplanmasını iddia etmektedir. Halbuki “coğrafya ve tarih, millî varlığı tayin ve tahdit ederler; fakat hiçbir zaman onu mutlak bir esaret altında bulundurmazlar. Millî irade coğrafyayı durmadan işler, köy, kasaba, şehir, yol,

⁵⁴ Bk. Hamdi Döndüren, “Vatan” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, VI,318-320

⁵⁵ Bk. Kaplan, s. 58

tarla, fabrika, servet haline koyar. Tarihimizin zorlayıcı şartlarını kırarak millî varlığı daha ileri ve yüksek bir hayat seviyesine doğru götürür.”⁵⁶

İdeolojik ve bilimsel tartışmalar bir yana, yaşanan gerçek bütün açıklığıyla karşımızda durmaktadır. O da, yeryüzündeki milletlerin var oluş mücadelesidir ve hâlen devam etmektedir. Şüphesiz bu mübarek topraklar üzerinde yaşayan her Türk, vatani uğruna ölmeye her an hazırdır. Çünkü Türklerde vatan fikri mukaddestir. Türkler tarihleri boyunca birçok devlet kurmuşlar ve hiçbir devirde esir edilememişler ve vatansız kalmamışlardır. M. Akif, “Türklerin 25 asırdan beri istiklallerini muhafaza etmiş bir millet oldukları tarihen müspet bir hakikattir. Türkler istiklalsiz yaşayamazlar.” derken,⁵⁷ Türklerin bir karakterine işaret etmektedir.⁵⁸ Türk milleti için vatani korumak en büyük ibadet, vatani satmak ise en büyük ihanettir. Dinimiz de, Türklük şuurumuz da yüzyıllar boyu vatan sevgisini işlemiştir. Bunun tarihî örnekleri çok olmakla birlikte, bunlardan çok iyi bilinen birkaç tanesini hatırlatmak istiyorum.

Hun devlet meclisinde yapılan şu konuşma konumuz açısından manidardır: “Cesarete karşı hayranlık duymak ve tâbiyeti yüz kızartıcı saymak bizim geleneğimizdir. Atalarımızdan toprakla birlikte devir aldığımız devletimizi (istiklalimizi) feda edemeyiz. Mücadele edecek savaşçılarımız hala mevcut iken devletimizi korumalıyız.”⁵⁹

Asya Hun imparatoru Motun, Tunguz’ların vergi olarak at ve kadın istemelerine fazla itiraz etmemiş iken, onların arazi talebi karşısında kaldığı zaman (MÖ 209) devlet meclisinde, ‘toprağın, kendisine ait şahsî mülk değil, milletin malı ve devletin temeli’ olduğunu söyleyerek kendisinin kimseye arazi terk etmeye yetkisi bulunmadığını belirtmişti.⁶⁰

“Göktürk tarihinde fetret devrini Türk milletinin ‘ölümü’ olarak vasıflandıran ve istiklalden mahrum herhangi bir topluluğu ölmüş olarak kabul eden kitabelerdeki ifadeler”⁶¹ ve vatan için savaşmayı ve istiklali anlatan diğer

⁵⁶ Bk. Kaplan, s. 80-81

⁵⁷ Bk. İlgürel, s. 21

⁵⁸ Bu karakterin eski Türklerdeki tezahürü için bk. Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi**, 1,88-93; İ. Kayabalı-C. Arslanoğlu, “Yabancılarla Göre Türkler ve Türk Ordusu”, **Türk Yurdu**, c. XI, sayı: 132, s. 1427-1452

⁵⁹ Bk. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 222

⁶⁰ Bk. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 223

⁶¹ Bk. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 222

ifadeler ile Bilge Kağan'ın meşhur, “Türk, Oğuz beyleri, milleti işit: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini, töreni kim bozabilir? sözü, Türklerin vatan ve istiklal hayranlıklarını son derece güzel ortaya koyan belgelerdir.⁶²

“Milliyet fikri Orhon Kitabelerinden itibaren Türk milletinin kültürel unsurlarının birçoğunda rahatlıkla görülmektedir. Tarihlerinin hiçbir döneminde devletsiz, istiklalsiz, ordusuz, vatansız ve lidersiz olamayan Türkler, bilhassa dil, din ve tarihlerinden aldıkları güçle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türkler, kültürlerine duydukları sevgi ve bağlılıklarıyla milliyetlerini koruyabilmişlerdir. Farklı coğrafyalarda kurdukları devletleri yıkıldığı, kazandıkları istiklallerini kaybettikleri zaman bile kültürlerine olan bağlılıkları sayesinde millî varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Bunun örneğini anlatan meşhur bir olay şudur: Göktürk hakanı Şetu, kendisine yardım sözü veren Çin hükümdarının bir takım talepleri karşılığında, “Oğlum sarayınızda bulunacak ve her sene size haraç olarak asil atlar takdim edilecektir. Her gün sizin emrinizden başka bir şey dinlemeyeceğim. Fakat elbiselerimizin önlerini kesmeye, omuzlarımızda dalgalanan saçlarımızın örgülerini çözmeye, dilimizi değiştirmeye, sizin kanunlarınızı kabul etmeye gelince, bizim adetlerimiz, anelerimiz o kadar eskidir ki, ben bunları şimdiye kadar değiştirmeye cesaret edemedim. Bütün millet de aynı kalbi taşıyor.”⁶³

Selçuklu Sultanı Alparslan'ın, “ülke, ticaret eşyası değildir” sözü,⁶⁴ vatan toprağına duyulan aynı bakışı, bir başka açıdan ifade etmektedir.

Aynı duyguları Osmanlı hükümdarlarında da görmek mümkündür. Filistin'de toprak satın almaya gelenlere: “Gidiniz, benim ne Yahudilere ve ne de başka hiç kimseye verilecek bir karış toprağım yoktur. Bu vatan, aziz şehitlerimizin kanları pahasına alınmıştır. Bir bedel takdir edilecekse, bunun bedeli o şehitlerin kanıdır. Bu bedel de madde ile ölçülemez” demesi, vatanına ve toprağına bağlı olan Sultan Abdülhamit Han'ı bize sevdiren özelliklerindedir.

Kırgızlar bugünkü vatanlarını Tanrı'nın kendilerine verdiği bir hediye olarak görmekteyler.⁶⁵ Türklerin gerek kitabe, gerek dua ve isimlendirmelerinin

⁶² Bk. Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, s. 222-223

⁶³ Bk. Konukman, 41

⁶⁴ Bk. Aydın Taneri, **Türk Devlet Geleneği**, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 104

⁶⁵ Bk. Kemal Polat, **Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar**, TDV Yay.,

çoğunda vatan topraklarını Tanrıyla irtibatlandırdıkları görülmektedir.⁶⁶

Tabii vatani sevmek, sadece istila emelleri besleyen düşmanlara karşı korumak değildir. Vatani sevmek aynı zamanda toprağı en iyi ve en verimli bir şekilde kullanmak, vatandaşlarını medeni milletler seviyesinde kalkınmış, millî değerlerine sahip, mamur ve müreffeh bir Türkiye haline getirmek çabasıdır.

Eski Türk kültüründe vatan ve millet hakkındaki telakkiler böyleyken,⁶⁷ Yahudilikte ‘Arz-ı Mev’ûd’un ne kadar önem arz ettiği Yahudilerin icraatlarıyla ortadadır. Cahiliye Araplarında vatan, kabilenin yaşadığı yerden ibarettir.⁶⁸ Kur’ân açısından bakınca, Allah’ın toplumlara, vatanları için savaşmayı, kendilerini yurtlarından çıkarmaya çalışanlara karşı mücadele etmelerini ve direnmelerini emrettiği görülür. konumuzla ilgili pek çok ayetin,⁶⁹ doğrudan Hz.

Ankara, 2005, s. 22-23. Çağdaş Kırgızistan’da anlatılan şu efsane, Türklerde vatan mefhumunun dayandırıldığı temeller hakkında yeterince fikir vermektedir: Tanrı yeryüzündeki milletler için vatan toprağı dağıttığı zaman Kırgız ataları, ağır davranarak yer yurt hususundaki bu dağıtımı ciddiye almamışlar. Fakat civar kavimler “haydi acele edin, bakın tanrının elindeki topraklar biterse, barınacak yer bulamazsınız” diye ikaz edince, Kırgız büyükleri de Tanrıdan yer istemek üzere huzuruna varmışlar. Ama “boş yere geldiniz” demiş Tanrı, “artık elimde yer kalmadı.” Buna çok üzülen Kırgızlar boynu bükük yalvar yakar olmuşlar, sonunda Tanrı, “peki, kendim için sakladığım bir yer vardı, size orayı vereceğim” diyerek onlara şu anda Kırgızların yaşadığı bölgeyi vermiş.

⁶⁶ Bk. Ögel, s. 416 vd.. Atatürk’ün milliyet ve hakimiyet anlayışı için bk. Zekeriyâ Kitapçı, “Atatürk Millî Mücadele ve Modern Türkiye”, **Türkistan Millî Tarih ve Kültür Davamızın Temel Meseleleri**, Türk Dünyası Arş. Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 1-29

⁶⁷ Ayrıca bk. Taneri, 88-121

⁶⁸ Bk. M. Ali Aktaş, **Kur’ân ve Vatan Kavramı**, (Lisans Tezi), Erzurum, 1999, s. 9-14

⁶⁹ Bk. “Onlar ki; söz verip bağlandıktan sonra, Allah’a verdikleri sözü bozarlar. Allah’ın emrettiği birlik ve beraberliği keserler ve yeryüzünde fesat çıkarırlar. İşte ziyana uğrayanlar onlardır.” (2/Bakara, 27)

“Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın; fakat haksız yere saldırmayın, çünkü Allah, saldırganları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün, onların sizi çıkardıkları yer(Mekke)den size de onları çıkarın! Fitne (baskı yapmak), adam öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram’da onlarla savaşmayın ki, onlar da sizinle orada savaşmasınlar. Fakat onlar sizinle savaşarlarsa, hemen onları öldürün; kâfirlerin cezası böyledir. Eğer onlar (saldırılarına) son verilerse, Allah bağışlayandır, esirgeyendir. Onlarla savaşın ki, fitne (baskı) ortadan kalsın, din yalnız Allah’ın dini olsun. (Yalnız O’na tapılsın) Eğer (saldırılarına) son verilerse artık zalimlerden başkasına düşmanlık olmaz. Haram ayı, haram aya karşıdır. Hürmetler, karşılıklıdır. Kim size saldırırsa, onun size saldırdığı kadar siz de ona saldırın; Allah’tan korkun, bilin ki Allah (günahlardan) korunanlarla beraberdir. (Mallarınızı) Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin, doğrusu Allah iyilik edenleri sever.” (2/Bakara, 190-195)

- “Hoşunuza gitmese de size savaş yazıldı (farz kıldı). Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz Sana haram ayında savaşmaktan soruyorlar. De ki: “Onda savaş, büyük bir günahdır. Fakat Allah yoluna engel olmak, Allah’a ve Mescid-i Haram’a karşı nankörlük etmek, halkını ondan (Mekke’den) sürüp çıkarmak, Allah yanında daha büyük bir günahdır. Fitne (baskı yapmak, adam) öldürmekten daha büyük (bir günah)tır”. Onlar yapabilseler sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların bütün yaptıkları dünyada da, âhirette de boşa çıkmıştır ve onlar, ateş halkıdır, orada sürekli kalacaklardır. Onlar ki inandılar, göç ettiler, Allah yolunda savaştlar; işte onlar, Allah’ın rahmetini umarlar. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” (2/Bakara, 216-218)
- “Şu, binlerce kişi iken ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi? Allah onlara, “Ölün!” demişti de, sonra kendilerini diriltmişti. Şüphesiz Allah, insanlara karşı ikram sâhibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler” (2/Bakara, 243)
- “Mûsâ’dan sonra İsrâil oğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Peygamberlerine: “Bize bir hükümdar gönder, (onun önderliğinde) Allah yolunda savaşalım.” demişlerdi. “Ya size savaş yazılınca savaşmazsanız?” dedi. Dediler: “Bizler neden Allah yolunda savaşmayalım ki; oysa biz yurtlarımızdan ve oğullarımızın arasından çıkarılıp sürüldük?” Fakat kendilerine savaş yazılınca, içlerinden pek azı hariç, yüz çevirdiler. Allah zâlimleri bilir.” (2/Bakara, 246)
- “Ve topluca Allah’ın ipine yapışın, ayrılmayın; Allah’ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz, (Allah) kalplerinizi uzlaştırdı. O’nun nimetiyle kardeşler haline geldiniz. Siz ateşten bir çukurun kenarında bulunuyordunuz, (Allah) sizi ondan kurtardı. Allah size âyetlerini böyle açıklıyor ki, yola gelesiniz.” (3/Alî İmran, 103)
- “Rableri onlara karşılık verdi: “Ben, sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayi etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolunda işkence edilenler, vuruşanlar ve öldürülenler... Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Yaptıklarına), Allah katından bir karşılık olarak (onlara bu nimetleri vereceğim). Karşılıkların en güzeli Allah katındadır.” (3/Alî İmran, 195)
- “Ey inananlar, sabredin, direnin. Savaşa hazırlıklı, uyanık bulunun ve Allah’tan korkun ki, başarıya eresiniz.” (3/Alî İmran, 200)
- “Ey inananlar, (uyanık bulunup) korunma (tedbirleri)nizi alın, bölük bölük, ya da hep birlikte savaşa gidin. İçinizden bir kısmı var ki, pek ağır davranır. Eğer size bir felâket erişirse: “Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım.” der. Eğer Allah’tan size bir nimet erişirse, sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi: “Keşke ben de onlarla beraber olsaydım da büyük bir başarı kazansaydım!” der. Dünya hayatını âhîret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya gâlib gelirse, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz. Size ne oldu ki, Allah yolunda ve, “Rabbimiz bizi şu, halkı zâlim kentten çıkar, bize katından bir koruyucu ver, bize katından bir yardımcı ver!” diyen zayıf erkek, kadın ve çocuklar uğruna savaşmıyorsunuz? İnananlar Allah yolunda savaşsınlar, inkâr edenler de tâğût yolunda savaşsınlar. O halde şeytanın dostlarıyla savaşın, çünkü şeytanın hilesi zayıftır. Kendilerine: “Ellerinizi (savaştan) çekin, namazı kılın, zekâtı verin!” denilenleri görmedin mi? Kendilerine savaş yazılınca hemen içlerinden bir grup, insanlardan, Allah’tan korkar gibi hatta daha fazla korkmaya başladılar: “Rabbimiz, niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (savaş emrini bir süre geciktirsen) olmaz mıydı?” dediler. De ki: “dünya geçimi azdır, korunan için âhîret daha iyidir. Size kıl kadar haksızlık edilmez.” (4/Nisa, 71-77)
- “İnkâr edenler seni tutup bağlamaları, öldürmeleri, ya da sürmeleri için sana tuzak kuruyorlardı.

Peygamber döneminin sorunlarına ve dolaylı olarak da bizim sorunlarımıza ve

- Onlar tuzak kurarlarken Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en iyisidir. (O, kendisine karşı tuzak kuranların tuzaklarını başlarına geçirir)." (8/Enfal, 30)
- "İnkâr edenlere söyle: "Eğer vazgeçerlerse, geçmişteki (günâhları) kendilerine bağışlanır; yok yine (eski hallerine) dönerlerse, öncekilerin (başlarına gelen Allah) kanunu geçmiştir (bunların da başına gelecektir. Onu beklesinler). Fitne (baskı) kalmayınca ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer (baskıya) son verilerse muhakkak ki Allah, ne yaptıklarını görmektedir." (8/Enfal, 38-39)
- "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilmediğiniz, Allah'ın bildiği (düşman) kimseleri korkutursunuz. Allah yolunda ne harcarsanız tam olarak size ödenir, hiç haksızlığa uğratılmazsınız. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a dayan, çünkü O, işitendir, bilendir. Eğer sana hile yapmak isterlerse (korkma) Allah sana yeter. O ki, yardımcıyla seni ve müminleri destekledi." (8/Enfal, 60-62)
- "Sonradan inananlar, hicret edenler, sizinle beraber savaşanlar da sizdendir. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre birbirlerine daha yakındır. Allah her şeyi bilir." (8/Enfal, 75)
- "Antlarını bozan, Elçiyi (Mekke'den) çıkarmağa yeltenen ve ilk önce kendileri siz(inle savaş)a başlamış olan bir kavimle savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanan insanlar iseniz, kendisinden korkmanıza en lâyük olan Allah'tır. Onlarla savaşın ki Allah, sizin ellerinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, sizi onlara üstün getirsin ve inananlar toplumunun göğüslerine şifa versin; Yüreklarının öfkesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir. Yoksa siz, Allah içinizden cihat eden ve Allah'tan, Elçisinden ve müminlerden başkasını kendisine sırdaş edinmeyenleri bilmeden, bırakılacağınızı mı sandınız? Allah yaptıklarınızı haber almaktadır." (9/Tevbe 13-16)
- "Neredeyse seni yurdundan çıkarmak için tedirgin edeceklerdi. O takdirde kendileri de senin ardından pek az kalabilirler. Senden önce gönderdiğimiz elçilerimizin de yasası (budur). Bizim yasamızda bir değişiklik bulamazsın." (17/İsra, 76-7)
- "Kendileriyle savaşılan(mümin)lere (karşı koyma) izn(i) verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir ve şüphesiz Allah, onlara yardım etmeğe kâdirdir. Onlar, sırf "Rabbimiz Allah'tır" dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar. Eğer Allah'ın bazı insanları diğer bazılarıyla savunması olmasaydı, içlerinde Allah'ın ismi çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılırdı. Allah, kendi(dini)ne yardım edene elbette yardım eder. Kuşkusuz Allah, kuvvetlidir, galiptir." (22/Hac, 39-40)
- "İnanıp rablerine dayananlar, bir zulüm ve saldırıya uğradıkları zaman (yardımlaşarak) kendilerini savunurlar." (42/Şura, 39)
- "Seni (içinden) çıkarmış olan kentten daha kuvvetli nice kent var ki biz onları yok ettik de onlara yardım eden çıkmadı." (47/Muhammed, 13)
- "Muhakkak müminler kardeşlerdir. Kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin." (49/Hucurat, 10)
- Ayrıca bk. 3/Al-i İmran, 157; 4/Nisa, 71, 74, 75, 76, 77, 84, 89, 95, 101, 102, 104; 8/Enfal, 15, 16, 45, 66, 67; 9/Tevbe, 19, 20, 24, 25, 26, 29, 38, 39, 41, 42, 46, 47; 22/Hac, 78; 29/Ankebut, 69; 47/Muhammed, 4, 7, 20, 35; 48/Fetih, 17, 22, 25; 49/Hucurat, 9, 15; 60/Mümtehine, 8, 9, 11; 61/Saf, 4, 10-12; 66/Tahrir, 9

devletlerarası hukuka ait olduğu müşahede edilecektir. Şimdiye kadar oluşan geleneğimizin, vatan, vatan savunması, vatandaşlık ve vatan için fedakârlıkta bulunma gibi konularda Kur'ân'a uygun düştüğünü rahatlıkla söylemek mümkündür.⁷⁰ Herhangi bir Kur'ân okuyucusu, Kur'ân metnini okurken ilgili ayetler bağlamında, kendini vatansever ve vatani için gereken her türlü vazifeyi severek yapan bir insan olarak görevli addedecektir. Vatan savunması anlamında savaş yani cihat, hoşlanılmasa bile ümmet için farz kılınmıştır.⁷¹ Tüm müminler kardeş oldukları için birbirlerine karşı sorumludurlar, Bu sorumluluğu yerine getirmekle ve karşılıklı dayanışmayla mükelleftirler. Bu durum, vatan hainliğine fırsat vermediği gibi, kardeşlerini satmalarını ve yüzüstü bırakmalarını da önlemiştir.⁷² Savaşmak asla haksız yere olmamalı, savaşa daima hazır olmalı, savaşta aşırılıktan kaçınmalı, savaşta kaçmayıp direnmeli ve barış istenirse buna da uymalıdır.⁷³ Bunların dışında yeryüzünde bozgunculuk ve fesat çıkarmamalı, insanlığı felakete sürükleyecek herhangi bir fitneye de sebebiyet vermemelidir.⁷⁴

Peygamberimiz devrinde yaşanmış ve ders alınacak birçok olay ve bu konuda zikredilen birçok hadis vardır. Bu hadisler yukarıdaki ayetlerle aynı anlamları ifade etmektedir. Onlardan birkaçını ve o devrin olaylarına ışık tutacak ayetleri inceleyelim.

Müslümanlar birbirlerinin kardeşi olarak, aralarında sevginin oluşması için, bir din kardeşini sevdiğini o kimseye haber vermesi tavsiye edilmiştir. Öyleyse bir kimseye kötülük olarak, Müslüman bir kardeşine fena niyetle bakmasının bile yeterli olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Bu yüzden Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinden hemen sonra Mekkeli muhacirlerle, Medineli Ensar'ı birbirleriyle kardeş yaparak, kaynaşmalarını ve hayatı paylaşımlarını sağlamıştır. Böyle bir havayla insanları toplum hayatına hazırlayan dinimiz ve bununla yoğrulmuş olan milletimiz, her zaman birlik ve beraberliğini korumayı öne almış, aralarına tefrika ve fitne sokmak isteyen iç ve dış bölücü düşmanlara fırsat vermemiştir.⁷⁵

⁷⁰ Bk. A. Hamdi Akseki, **Ahlâk Dersleri**, Üçdal Yay., 2. baskı, İstanbul, 1968, s. 215-220

⁷¹ Bk. 2/Bakara, 246; 4/Nisa, 75; 8/Enfâl, 15, 60-62; 9/Tevbe, 13-16; 22/Hac, 39-40; 42/Şura, 39

⁷² Bk. 2/Bakara, 27; 3/Alî İmran, 103, 195; 8/Enfâl, 75; 47/Muhammed, 7; 49/Hucurat, 10

⁷³ Bk. 2/Bakara, 190, 195; 3/Alî İmran, 139-142, 147, 200; 4/Nisa, 74, 77; 8/Enfâl, 39, 45, 60, 65-66; 9/Tevbe, 24, 38-39, 42; 60/Mümtehine, 8

⁷⁴ Bk. 2/Bakara, 27, 191, 217; 8/Enfâl, 16, 61; 9/Tevbe, 47; 49/Hucurat, 9

⁷⁵ Bu hususlarda hadis kitaplarının "Kitabu'l- Birr, Kitabu'l- İman, Kitabu'l- Edeb, Kitabu'l- Fiten

Bununla beraber Peygamberimiz, hiçbir zaman da, düşmanla karşılaşmanın temenni edilmemesini; Allah'tan barış istenmesini prensip edinmiştir. Fakat düşmanla karşılaşılınca artık yapılacak şey, sabır ve güçle karşı koymaktır. Çünkü cennet kılıçların gölgesi altındadır.⁷⁶ Hz. Peygamber, “Bir gün ve bir gece sınırdan nöbet tutmak, gündüzleri oruç tutmaktan ve geceleri ibadet etmekten daha hayırlıdır. Böyle nöbet tutan bir kimse görev başında ölürse, yapmakta olduğu amelin sevabı devam eder.”⁷⁷ diyerek de vatan savunmasının ibadetle mukayesesini bizzat kendi yapmıştır.

Türk milleti, bugün çok iyi bildiği gibi, Millî Mücadele yıllarında da biliyordu ki, kendisini vatanından çıkarmaya gelen düşman, daha önce de Peygamberini çok sevdiği yurdu Mekke'den çıkarmaya çalışmıştı. Bizim istiklal mücadelemiz gibi Peygamberimiz de, var oluş mücadelesi vermiş ve bizim mücadele yıllarında bağımsızlık bekleyen milletlere örnek olmamız gibi, Peygamberimiz de bize örnek olmuştur.

O, kendisini ülkesinden çıkarmak istedikleri zaman şöyle demişti: “Ey Mekke, bütün dünyada en çok sevdiğim yer, senin topraklarındır, fakat senin evlatların, beni senin duvarların arasında huzur içinde bırakmıyorlar.” ve şu sözler de onundur: “Sen, Allah'ın en çok sevdiği ülkesin, vatansın. Bana da en sevgili olansın. Senin halkından olan müşrikler şayet beni çıkarmasalardı senden ayrılmazdım.”⁷⁸ Tüm peygamberlerin başına gelen, Hz. Muhammed'in de başına gelmiş ve düşmanları olan müşrikler onu yıllardır yaşadığı ata yurdundan kovmuşlardı.⁷⁹ Hz. Peygamber de tıpkı Türk milletinin kendini koruması gibi, arkadaşlarıyla birlikte korunmuş, savaşmış ve kendi yurdunun fethini gerçekleştirmiştir. Kendiyle beraber olanlardan, savaşmaya çekingenlik

vb bölümlerinde, Hz. Peygamberin onlarca emir ve tavsiyesi vardır. Bk. Buharî, Âdâb, VII,86-124; Muslim, Birr ve's- Sıla, I,1-111, Âdâb, VI,390-424

⁷⁶ Bk. Buharî, Cihad, 22, (III,208); Muslim, Cihad, 6 (V,358-359)

⁷⁷ Bk. Buharî, Cihad, 73, (III,224); Muslim, İmare, 50 (VI,119-120)

⁷⁸ Bk. Tirmizî, **Sünen**, 3922 nolu hadis

⁷⁹ Bk. “Neredeyse seni (bu) yerden (yurdundan) çıkarmak için tedirgin edeceklerdi; bu durumda kendileri de senden sonra az bir süreden başka kalamazlar. (Bu,) Senden önce gönderdiğimiz resullerimizden bir sünnettir. Sünnetimizde bir değişiklik bulamazsın.” 8/Enfal, 30: “Hani o inkâr edenler, seni tutuklamak ya da öldürmek veya sürgün etmek amacıyla, tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı tasarlıyorlarken, Allah da bir düzen (bir karşılık) kuruyordu. Allah, düzen kurucuların (tuzaklarına karşılık verenlerin) hayırlıdır.” (17/İsra, 76-77)

gösterenlere karşı Allah, uyarıda bulunmuş ve onların nasıl davranmaları gerektiğini söyleyerek müminleri savaşa teşvik etmiştir.⁸⁰ Hatta Allah, savaş esnasında bile onlara yol göstererek, insanî duygulara vurgu yapmış ve zafer ve cennet beklentisi içinde olmaları gerektiğini söylemiştir.⁸¹

Peygamber ve müminlerin, sabır ve cesaretle Bedir’de savaşarak düşmanlarına galip gelmelerine rağmen, Allah, “Hiç bir peygambere, yeryüzünde kesin bir zafer kazanıncaya kadar esir alması yakışmaz. Siz dünyanın geçici yararını istiyorsunuz. Oysa Allah (size) ahireti istemektedir. Allah, üstün ve güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.” (8/Enfal, 67) diyerek, onlardan kesin bir neticeyle savaşı sonlandırmalarını istemektedir. Çünkü su uyur düşman uyumaz. Dikkatli olunmalı ve sayı, teçhizat ve teknolojik üstünlüğe de asla güvenmemelidir: “Andolsun, Allah birçok yerlerde ve Huneyn gününde size yardım etti. Hani çok sayıda oluşunuz sizi böbürlendirip-gururlandırmıştı, fakat size bir şey de sağlayamamıştı. Yer ise, bütün genişliğine rağmen size dar gelmişti, sonra arkanıza dönüp gerisin geri gitmiştiniz. (Bundan) Sonra Allah, elçisi ile müminlerin üzerine güven duygusu ve huzur indirdi, sizin görmediğiniz orduları indirdi ve inkâr edenleri azaplandırdı. Bu, inkârcıların cezasıdır.” (9/Tevbe, 25-26) ilahi uyarısını ifade eden şu özdeyiş de hatırlanmalıdır: “Hazır ol cenge, eğer ister isen, sulh u salah.”

Diğer yandan Hz. Peygamber, Medine Sözleşmesinin 39. maddesinde ifade edildiği gibi, kurduğu Medine Devletinin ülkesini, ‘Medine vadisi’ olarak kabul etmiş,⁸² ve bundan hiçbir zaman geri adım atmamıştır. Tabii O’nu örnek

⁸⁰ “Eğer antlaşma yaptıktan sonra antlarını bozarlar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür önderleriyle savaşın. Çünkü onların antları yoktur; belki (böylece küfürden) vazgeçerler. Yeminlerini bozan, elçiyi (yurdundan) sürmeye çabalayan ve sizinle ilk defa (savaşa) başlayan bir toplulukla savaşmaz mısınız? Korkuyor musunuz onlardan? Eğer inanıyorsanız, kendisinden korkmanıza daha layık olan Allah’tır. Onlarla çarpışınız. Allah, onları sizin ellerinizle azaplandırsın, hor ve aşağılık kılsın ve onlara karşı size zafer versin, müminler topluluğunun göğsünü şifaya kavuştursun. Ve kalplerindeki öfkeyi gidersin. Allah dilediğinin tevbesini kabul eder, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Yoksa siz, içinizden cihat edenleri ve Allah’tan ve Resulünden ve müminlerden başka sır-dostu edinmeyenleri Allah bilip (ortaya) çıkarmadan bırakılıvereceğinizi mi sandınız? Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” (9/Tevbe, 12-16)

⁸¹ “(Düşmanınız olan) topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da, sizin acı çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Oysa siz, onların umut etmediklerini Allah’tan umuyorsunuz. Allah, bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (4/Nisa, 104)

⁸² Bk. Muhammed Hamidullah, **İslâm Peygamberi I-II**, çev.: Salih Tuğ, İrfan Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1990, I,193

alan Türk milleti de öyle. Erzurum'da, Maraş'ta, İzmir'de Adana'da, Çanakkale'de....

Türkler atalarından aldıkları değerleri, kendilerinden sonrakilere devretme sorumluluğunu da Peygamberlerinden aldıkları örnek ruhla sürdüreceklerdir. İşte böyle bir ruh, büyük fikirler üreten milletler doğurur. Her millet, bütün hareketiyle mazi, hal ve istikbalini kavrayan müşterek bir ruhu inkişaf ettirir. Bu onun ebedi ve bütün manasını ifade eder. Hiçbir millet, mazisine bakınca utanmak istemez. Asırlarca yaşanmış hayatımızın boş ve manasız olduğunu hissetmek bizi de hasta eder. Bugün bizi böyle bir hastalığa tutturmuşlardır. Zira bize yıllarca ve halen daha, millî varlığımızın en büyük kısmını teşkil eden mazimiz hakkında durmadan kötü telkinlerde bulunulmuştur. Hâlbuki Türk tarihine bakılacak olursa, onda ulvî duyguların sürekli bir surette büyük hareketler yarattığı görülür. İslamiyet'ten öncesini dolduran kahramanlık duygusu bugün hala içimizde yaşamıyor mu? İslamlık bu ırkî kahramanlığa ulvî bir mana vermiştir. Büyük bir cihangir olan Oğuz Kağan'ın çocukları, İslamiyet'ten sonra kendi adlarını değil, Tanrılarının adlarını yüceltiler. Anadolu Türklüğü, kahramanlıkla din duygusunun bir terkibidir. Türkler dini, saf ve halis olarak da işlemiş, Mevlana'ları, Yunus'ları, Nesimi'leri, Niyazi'leri yetiştirmişlerdir. Sinan'ın yücelttiği göklere yükselen seslerin kaynağı din değil mi idi? Bilhassa son yarım asırda biz, yüzyıllardır millî varlığımızın manasını yapan bu ruhu kaybetmekle, şimdilerde kendimizin yerini tayinde (oryantasyon) zorluklar çekmekteyiz.⁸³

GAZİLİK VE ŞEHİTLİK

Yukarıda söylenenlerle iç içe olan ve aynı bağlamda birlikte değerlendirilmesi gereken diğer konu ise, vatan savunmasıdır. Vatan savunması, yani bir anlamıyla gaza veya cihat, İslâm'ın ve yaşanacağı mekân olan vatanın korunması, yükseltilmesi ve gerekirse yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak, gayret sarf etmek ve bu yolda sıcak ve soğuk savaşa girmektir. Daha başka bir ifade ile, Allah tarafından kullarına verilmiş olan bedenî, malî ve zihnî kuvvetleri Allah yolunda kullanmak, o yolda feda etmektir. İnsanın maddî-manevî bütün varlığını Allah yolunda ortaya koyarak Hakk'ın

⁸³ Bk. Kaplan, s. 69-70

düşmanlarını ortadan kaldırmak için savaşıdır.⁸⁴

Böyle dinî bir anlayış ve kavrayış içinde bulunan Müslümanlar tabii ki, vatan ve milletlerini savunmayı ve bu uğurda ölmeyi kolaylıkla ve şeref bilerek yapacaklardır. Onlara bu zihniyeti veren ve geleneğimizdeki gaza ve şahadet kültürünü oluşturan ayet ve hadislerden sadece birkaçına kısaca bir göz atalım.

“Sakın Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin; hayır onlar diridirler. Fakat siz bunun şuurunda değilsiniz.” (2/Bakara, 154)

“Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, Allah’tan olan bir bağışlanma ve rahmet, onların bütün toplamakta olduklarından daha hayırlıdır.” (3/Al-i İmran, 157)

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ‘ölüler’ saymayın. Hayır, onlar, Rableri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.” (3/Al-i İmran, 169)⁸⁵

⁸⁴ Cihad hakkında genel olarak bk. Ahmet Özel, “Cihad” maddesi, **DİA**, VII,527-531; Bekir Topaloğlu, “Cihad” maddesi, **DİA**, VII,531-534, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, “Cihad” maddesi, I,307-312

⁸⁵ Ayrıca bk. “Allah’ın kendi fazlından onlara verdikleriyle sevinç içindedirler. Onlara arkalarından henüz ulaşmayanlara müjdelemeyi isterler ki onlara hiç bir korku yoktur, mahzun da olacak değillerdir.” (3/Al-i İmran, 170)

“Onlar, Allah’tan bir nimeti, bir fazlı (bolluğu) ve gerçekten Allah’ın müminlerin ecrini boşa çıkarmadığını müjdelemektedirler.” (3/Al-i İmran, 171)

“Nitekim Rableri onlara (dualarını kabul ederek) cevap verdi: “Şüphesiz Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden bir işte bulunanın işini boşa çıkarmam. Sizin kiminiz kiminizdendir. İşte, hicret edenlerin, yurtlarından sürülüp-çıkarılanların ve yolunda işkence görenlerin, çarpışıp öldürülenlerin, mutlaka kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Bu,) Allah katından bir karşılık (sevap)tır. (O) Allah, karşılığın (sevabın) en güzeli O’nun katındadır.” (3/Al-i İmran, 195)

“Kim Allah’a ve Resul’e itaat ederse, işte onlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, doğrular (ve doğrulayanlar), şehitler ve salihlerle beraberdir. Ne iyi arkadaşlardır onlar!” (4/Nisa, 69)

“Öyleyse, dünya hayatına karşılık ahireti satın alanlar, Allah yolunda savaşsınlar; kim Allah yolunda savaşırken, öldürülür ya da galip gelirse ona büyük bir ecir vereceğiz.” (4/Nisa, 74)

“Müminlerden, özür olmaksızın oturanlar ile, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler eşit değildir. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri oturanlara göre derece olarak üstün kılmıştır. Tümüne güzelliği (cenneti) va’d etmiştir; ancak Allah, cihad edenleri oturanlara göre büyük bir ecirle üstün kılmıştır.” (4/Nisa, 95)

“İman edenler, hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerin Allah katında büyük dereceleri vardır. İşte ‘kurtuluşa ve mutluluğa’ erenler bunlardır.” (9/Tevbe, 20)

“De ki: “Siz bizim için iki güzellikten (şehitlik veya zaferden) birinin dışında başkasını mı bekliyorsunuz? Oysa biz de, Allah’ın ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap dokunduracağını bekliyoruz. Öyleyse siz bekleyedurun, kuşkusuz biz de sizlerle birlikte bekleyenleriz.” (9/Tevbe, 52)

Ve hadisler: Resulullah şöyle buyuruyor:

“Allah yolunda düşmana karşı tutulan bir günlük nöbet, gündüzü oruçlu, gecesi ibadetle geçirilen bir aylık ibadete denktir. Nöbet halinde ölen kişi, sürekli nöbet tutuyor gibi sevap alır, kabir azabından korunur ve kıyamet günü şehit olarak haşrolur.”⁸⁶

“Ölen ve Allah katında sevabı bulunan hiç bir kul, tekrar dünyaya dönmeyi ve içindekilerle beraber dünyanın kendisinin olmasını asla arzu etmez. Ancak şehit müstesna, çünkü göreceği şehitlik faziletinden ötürü tekrar dünyaya dönmeyi ve bir kere daha şehit edilmeyi arzu edecektir.”⁸⁷

“Ruhumu kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, Allah yolunda savaşıp öldürülmemi, sonra tekrar dirilip savaşarak tekrar öldürülmemi, yine dirilip savaşta öldürülmemi arzu ederim.”⁸⁸

“Allah, müminlerden canlarını ve mallarını cennet kendilerinin olmak üzere satın almıştır. Allah yolunda savaşır, öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah’ın, Tevrât’ta, İncil’de ve Kur’ân’da üstlendiği gerçek bir sözdür! Kim Allah’tan daha çok sözünde durabilir? O halde O’nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin. Gerçekten bu, büyük başarıdır.” (9/Tevbe, 111)

“Allah yolunda hicret edip öldürülen veya ölenlere gelince muhakkak Allah, onları güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır. Şüphesiz Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” (22/Hac, 58)

“Bizim uğrumuzda cihat edenlere, şüphesiz yollarımızı gösteririz. Gerçekten Allah, ihsan edenlerle beraberdir.” (29/Ankebut, 69)

“Müminler (düşman) orduları(nı) gördükleri zaman (korkmadılar): “Bu Allah’ın ve Resulünün, bize va’d ettiği (zafer)dir. Allah ve Resülü doğru söylemiştir.” dediler. Ve bu, onların sadece imanlarını ve teslimiyetlerini artırdı. Müminlerden öyle erkekler var ki, Allah’a verdikleri sözde durdular. Onlardan kimi adağını yerine getirdi, (şehit oluncaya kadar çarpışacaklarını adanmışlardı, çarpıştılar ve şehit düştüler), kimi de (şehitlik) beklemektedir; sözlerini asla değiştirmemişlerdir. Ki Allah doğruları, doğruluklarıyla mükafatlandırın, iki yüzlülere de dilerseniz azap etsin; yahut tevbelerini kabul buyursun. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.” (33/Ahzab 22-24)

“Öyleyse, inkâr edenlerle (savaş sırasında) karşı karşıya geldiğiniz zaman, hemen boyunlarını vurun; sonunda onları ‘iyice bozguna uğratıp zafer kazanınca da’ artık (esirler için) bağı sınıksız tutun. Bundan sonra ya bir lütuf olarak (onları bırakın) veya bir fidye (karşılığı salverin). Öyle ki savaş ağırlıklarını bıraksın (sona ersin). İşte böyle; eğer Allah dilemiş olsaydı, elbette onlardan intikam alırdı. Ancak (savaş,) sizleri birbirinizle denemesi içindir. Allah yolunda öldürülenlerin ise; kesin olarak (Allah,) amellerini giderip-boşa çıkarmaz.” (47/Muhammed, 4)

⁸⁶ Bk. Buhârî, Cihad, 73; Muslim, İmare, 50; İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, **Sünen-i İbn Mace (Sunen-i İbn Mace Terceme ve Şerhi) I-X**, çev.: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İstanbul, 1983, Cihad, 7, 8 (VII,476-484)

⁸⁷ Bk. Buhârî, Cihad, 5, 21; Muslim, İmare, 29

⁸⁸ Bk. Buhârî, İman, 26, Cihad, 7; Muslim, İmare, 28; Neseî, Cihad, 37

“Allah nezdinde iki çeşit damla ile iki tip ayak izinden daha sevimli hiç bir şey yoktur. İki çeşit damla: Allah’tan korkarak akıtılan göz yaşı damlası ile, Allah yolunda dökülen kan damlası. İki tip ayak izi ise: Allah yolunda yürüyen ayağın izi ile, Allahın farzlarından birini yerine getirmek üzere yol alan ayağın izi.”⁸⁹

Kur’an ve Hadiste pek çok müjdelere nail olan sahabelerin, Hz. Peygamber’le birlikte verdikleri din ve vatan müdafaası savaşlarına dair çok ibretli ve olağanüstü rivayetler vardır.⁹⁰ Bu insanların hayatlarında görülen ve

⁸⁹ Ayrıca hadis kitaplarının “Cihad, Fedailü’l- Cihad, İmare, Siyer vd.” bölümlerine bk.: “Kıyamet günü şu üç göz dışında kalan bütün gözler ağlayacaklardır: Haramı görmemek için kapanan göz, Allah yolunda nöbet bekleyen göz ve Allah korkusundan ağlayarak yaş döken göz.”

“Cennete girecek olan kişilerin birincisi bana gösterildi, şehitler, iffetli ve kanaatkârlar, Allah’a ibadeti dürüst yapanlar ve efendilerine sadık olan köleler.”

“Şehidin Allah katında altı hasleti vardır: Kanının ilk döküldüğü anda günahları affedilir, cennetteki makamı kendisine gösterilir, Kabir azabından korunur, başına vakar tacı giydirilir ki, o tacın bir yakutu dünyadan ve içindekilerden daha kıymetlidir. Cennet kızlarından yetmiş iki zevce ile evlendirilir ve akrabasından yetmiş kişiye şefaatçi kılınır.”

“Hiç kimse cennete girdikten sonra -bütün dünya’ya sahip olsa bile- tekrar dünya’ya dönmek istemez. Yalnız şehitler, keramet (ve erdikleri nimetler) sebebiyle dünya’ya dönüp on defa şehit olmayı arzu ederler.”

“En hayırlı iş, Allah’a ve Peygamberine iman etmek, sonra Allah yolunda cihat, daha sonra da makbul olan hac’dır.”

“Allah katında en sevimli amel, vaktinde kılınan namaz, sonra anne ve babaya iyilik, sonra da, Allah yolunda cihattır.”

“Hudut ve İslâm diyarının muhafazası için bir gün, bir gece nöbet beklemek, bir ay (nafile olarak) gündüz oruç tutup gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır.”

“İki çeşit gözü, Cehennem ateşi yakmaz: Biri Allah korkusundan ağlayan göz; diğeri Allah yolunda nöbet beklerken uyumayan göz.”

“Kim Allah yolunda cihada çıkan bir gaziye donatırsa aynen cihada çıkmış gibi olur”

“Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Fakat düşmanla karşı karşıya gelirsiniz sabrediniz, direniniz.”

“En faziletli amel, Allah’a iman etmek ve onun yolunda savaşmaktır.”

“İnsanların en efdali, Allah yolunda malı ve canı ile cihat eden mümin kişidir.”

“Biliniz ki, Cennet, muhakkak surette (mücahit) kılıçların(m) gölgeleri altındadır”

“Müslümanlardan bir kimse, bir deve sağlayacak kadar, Allah yolunda cihad ederse, o kimse Cennet’i hak eder...”

“Cennet kapıları, kılıçların gölgeleri altındadır...”

“Allah yolunda cihat edecek olanı teçhiz eden kimse, bizzat gaza etmiş gibidir. Gazaya giden kimsenin ailesini görüp gözetken kimse de; bizzat gaza etmiş gibi ecre mazhar olur.”

“Gaza dönüşü de sevap bakımından gazaya gidiş gibidir.”

“Bir kimse gaza etmez ve bir mücahidi teçhiz edip onu gazaya yollamazsa veya askere giden kimsenin ailesi efradına iyi bakmazsa, daha kıyamete varmadan o kimse büyük belaya uğrar.”

⁹⁰ Örnekler için bk. Yüksel Yılmaz, **Şehadet (Şehitlik)**, (Lisans Tezi), Erzurum, 1988, s. 18-23;

daha sonra ümmete örnek olarak kalan ve tarihî geleneklerimizle de beslenen bu anlayış tarihimizin hemen her devresinde de, Türk örneklerini sergileyecek boyutlarıyla doludur.

Şüphesiz dünyada her milletin kahraman ve yiğit vatan evlatları ve kahramanlıkları vardır. Bizim için de örnekleri çok bulunan fakat İslam tarihinde çok önemli olan iki mücadele vardır. Biri Hicret sonrası Peygamberimiz ve arkadaşlarının mücadelesi diğeri de, neredeyse sahabenin bile amellerini gölgede bırakacak derecede ve seviyede olan Çanakkale şehitlerinin dillerde destanlaşan mücadelesi.

“Şüheda gövdesi bir baksana, dağlar, taşlar...

O rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar,

Vurulup tertemiz alnından uzanmış yatıyor;

Bir hilal uğruna ya Rab, ne güneşler batıyor!

Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

Gökten ecdat inerek öpse o pak alını değer.

Ne büyüksün, ki kanın kurtarıyor tevhidi.

Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.”⁹¹

Milletimiz, “gazilik ve şehitlik” rütbelerine o kadar aşına, o kadar meftûndur ki, onlarsız bu milleti, bu milletin hayatını, bu milletin tarihini, bu milletin toprağını, bu milletin bayrağını düşünmek kabil değildir. Öyle zannediyorum ki, milletimizi İstiklal Marşımızı okumaktan uzaklaştıranlar ve onun hakkında spekülasyonlar yaratanların gayesi de budur. İslamî ruhu bedenimizden söküp atmak isteyenler de, yine bu topraklarda gözü olanlar ve onlara uşaklık edenlerdir. Buradan kişiliğinin büyük bir kısmı yok olmuş bir toplum oluşturulmaya varılmak istenmektedir.

Tarih metinleri kadar, duygularımızla beslenen edebiyatımızda da aynı terennümleri görmek mümkündür ki, bunun kaynağında da yine ayet, hadis ve

Abdülhakim Yüce, **Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı**, Nil Yay., İstanbul, 2000, s. 174-192; **Dinî, İlmî, Felsefî Yeni Ansiklopedi I-III**, ed.: Hekimoğlu İsmail, Timaş Yay., İstanbul, 1989, I,215 vd.; Nureddin Turgay, “Şehid” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, VI,22-25

⁹¹ Vatan için şehitliği en iyi işleyen şiirlerden biri olarak ‘Çanakkale Şehitlerine’ şiiri gösterilebilir. Bk. M. Akif Ersoy, **Safahat**, yay. haz.: Orhan Okay-Mustafa İsen, DİB Yay, 2. Baskı, Ankara, 1992, s. 358-360

onların yorumları vardır. Harplerde dünyalık adına her şeyini kaybeden bir ananın, kaybettiklerimizi tekrar kazandıran bir ananın, bir zamanlar dört kıtada at oynatan, nal şakırdatan, kısırak kişneten bahadırları doğuran bir ananın, ‘dünyayı bir padişaha çok, iki padişaha az gören’ hükümdarlara meme veren bir ananın, Anadolu’ya ismini takan milyonlarca anadan bir ananın, ‘evinde pamuk el, cephe de demir el’- olan binlerce anadan bir ananın, “Vatanı kan korur mürekkep yüceltir./Kan şehidin, mürekkep muallimindir.” ifadesinde ‘kan ve mürekkep’in tüccarlığından başka bir ticaret bilmeyen bir ananın, hasretiyle yanıp yakıldığıımız, yerlerini bir türlü dolduramadığımız, her geçen gün daha çok aradığımız, muhtaç olduğumuz, yokluklarını hissettiğimiz bir ananın harbe gönderirken biricik oğluna söylediği şu sözler yine bu şuurun ifadesidir: “Hüseynim, aslan oğlum benim! Dayın Şıpka’da, baban Dömeke’de, ağaların da sekiz ay evvel Çanakkale’de şehit düştüler. Bak, son yongam sensin... Minareden ezan sesi kesilecekse, camilerin kandilleri sönecekse, sütüm sana haram olsun! Öl de, köye dönme. Yolun Şıpka’ya uğrarsa dayının ve eğer Dömeke’den geçersen Babanın ruhuna bir fatiha okumayı unutma. Haydi oğul, Allah yolunu açık etsin.”⁹²

İlhamını Kur’ân ve sünnetten aldığı ruhla gelenek ve kültürünü oluşturan insanımız, çocuklarına verdiği eğitimle de, onları da aynı ruhla yetiştirmiştir.

İşte o mübarek annelerin ağzından dökülen deyişler:

“Haydi yavrum! Ben seni bu gün için doğurdum.

Hamurunu yiğitlik duygusuyla yoğurdum.

Türk evladı odur ki, yurdu olan toprağı,

Ana ırzı bilerek, yad ayağı bastırmaz..

Bir yabancı bayrağı,

Ezan sesi duyulan hiç bir yere astırmaz.

Git evladım, yıllarca ben oğulsuz kalayım.

Şu yaralı bağıma kara taşlar çalayım.

Haydi oğlum, haydi git!

Ya gazi ol, ya şehit!

Başka bir ananın “ninni” yerine kaim eylediği şu “mırıldayış” estetik, içerik ve anlam bakımından ne muhteşemdir.

⁹² Bk. Necati Tayyar Taş, “Gazilik ve Sehitlik”, **Türk Yurdu**, Mart 1994, c. XIV, sayı: 79, s. 58

Uyu yavrum uyanacak günler var,
Yarınları gözetleyen dünler var,
Baban şehit, izlerinde ünler var.
O izlerde sen de dolaş ninni,
Öç gününe tezce ulaş ninni.
Uyu yavrum yine şimşek çakıyor,
Şehit baban gelmiş bize bakıyor,
Yarasından kızıl kanlar akıyor.
O yarayı ben bağlayım ninni.
Sen ağlama, ben ağlayım ninni.
Uyu yavrum tepesinde haç yatan,
Camiler var, bu mu seni ağlatan?
Dayanmaz çiğnenmeye bu vatan
Camilere götür hilal ninni.
Hem öcünü, hem vatanını kurtar ninni.

Savaşlarda Mehmetçiğin “Allah-Allah” sedasında, ölümü “vuslat” gibi gösteren kara sevdasında, buram buram kokladığı “cennet” rayihasında hep “şehitlik” arzusu vardır. Bu “arzu”dan mahrum olan milletlerin mahkûm olmaktan başka çareleri yoktur. Bu arzudan yoksun olan milletlerin tarih rüzgârı önünde er geç yok olmaları mukadderdir. Şehit kanıyla ıslanan topraklar çiğnenmemeye, şehit kanıyla çizilen sınırlar silinmemeye, şehit canıyla kurtarılan vatanlar işgal ve istilaya maruz olmamaya müstahaktır. Şühedanın kanı, ebet müddet imparatorlukların kuruluşunun, istiklal ve hürriyetin kazanılmasının, millet ve devlet olmanın yegâne sırrı, müessir ilacı, temel şartı, mutlak beraati, şaşmaz garantisidir. Topraktaki şehitler, ‘fethi’ hazırlayan ve ‘fatihî’ çağırın isimsiz, cisimsiz asker davetkârlar, yattıkları topraklarda düşmanları korkutan, dostları koruyan manevi bekçilerdir. Şehitler, buldukları toprakların senetleridir, tapularıdır. Şairlerin sultanı ne güzel terennüm eylemiş:

Bastığın yerleri “toprak!” diyerek geçme, tanı!
Düşün, altında binlerce ketensiz yatani.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı,
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.
Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki, feda?
Şühedâ fişkırarak toprağı sıksan şühedâ
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüdâ,

Etmesin, tek vatanımdan beni dünyaya cüdâ.

Gerçekten Edirne'den Kars'a kadar bir karış toprak gösterilemez ki, şehit kanıyla sırlıslam olmamış olsun. Hiç bir hane yok ki, oradan bir şehit çıkmamış olsun. Üzerinde yaşadığımız bu topraklara "cennet vatan" denmesi, sinesinde uyuyan ölümsüz dirilerdendir. Bu toprakların desen desen nakışı, gönüllerdeki nokta nokta aşkı, buram buram kokusu, çiçek çiçek dokusu, bir benzeri olmayan tadı, tuzu, güzelliği, müstesna özelliği herhalde oluk oluk dökülen kanların, sebil edilen canların, bedelidir, ücretidir. Nasıl kokmasın bu toprak. Neden mukaddes ve mükerrem olmasın bu vatan... Niçin gözler onun üzerinde olmasın. Niye duygular onun için tir tir titremesin...⁹³ Öyle diyor şair:

"Enbiya yurdu bu toprak; şühedâ burcu bu yer;
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer!
Dışı baştan başa bir nesl-i kerimin yâdı;
İçi boydan boya milyonla şehid ecsâdı.
Öyle meşbu-i şahadet ki bu öksüz toprak;
Fıskıran otları bir sıkısa adam kan çıkacak!"

N. Topçu bir yazısında madde ile ruhun mukayesesini yaparak, maddenin zaferinin zulüm, ruhun zaferinin ise fedakârlık, af, sabır, sevgi sonsuz tahammül olduğunu söyledikten sonra şöyle devam eder: "Bu zaferin son mertebesi, bütün bu kuvvetleri kendinde toplayan şehitlik mertebesidir. Şehit, yaşayanların iradenin yegâne kaynağıdır. Şehitler toprağa kapanmış ruhun abideleridir. Hakkı elinden tutup yükselten, yerde yatan şehitlerdir. Sokrat'ın şahadeti, insanlığın akıl ve vicdan dünyasına yeni bir dünya getirdi. Sanki bir şehidin, kanı bütün ruhları gafletten uyandırıcı bir gıda oldu. Kudüs'te çarmıha gerilerek şehit edilen Hz. İsa, gerçek ruhu ve gerçek hürriyeti bütün insanlığımıza duyurdu. Sonra bir Hallaç'ı tanıdık, İmam-ı Azam'ı gördük, Nizamülmülk'e hayran kaldık. Bu şehitlerin hepsi insanlığın ebedi olma iradesinin son basamağına ulaşmışlardır. Bedir Harbi'nde gaziler için Hz. Peygamberimizin ağzından, "Ya Rabbi, şu bir avuç insana zafer vermezsen ismini ananlar yeryüzünden silinecek" diye dua eden ve şehit olan mübarek zatlar gördük. Sonra bu iradeyi yalnız başına Türk ırkı taşıdı. Abbasilerin önce uç beyleri, sonra muhafız kıtaları olarak, ve nihayet tâ 20. asrın ortalarına kadar sanki arz üzerinde kanları ile sulanmadık bir karış yer

⁹³ Bk. Taş, s. 58-59

birakmamaya azmetmişçesine her fırsatta şehitler vererek korudular. Malazgirt, Niğbolu, Kosova, Çaldıran, Ridaniye, Plevne, Çanakkale ve Kore’de şehit verdiler. Şehitler bizim gerçek sahiplerimizdir. Bizim velilerimizdir. Dirileri yaşatan, bu şehitlerimizdir. Büyük milletler hürriyet uğrunda, hakikat uğrunda şehit veren milletlerdir. Her şehit Mehmetçiğin izlerinde ve Kore’de ordumuzun bugünden destanlaşmış menkıbelerinde bu milletin tarihi, felsefesi, ahlakı ve sanatı velhasıl her şeyi yalıdır. Eğer onu okuyamazsak mektep ve üniversiteler, üstatlar ve mürşitler bize bir şey vermemişler demektir.”⁹⁴

Bizim ‘Gazi’ olan beldelerimiz ve bu unvanla anılan şehirlerimiz vardır. İstiklal harbinde kahramanlık gösteren birçok vatan evladına verilmiş olan ‘İstiklal Madalyası’ hakkındaki kanun 1920’de çıkarılmıştır. 1923’de M. Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve K. Karabekir Paşa ve mebus olan 21 kişiye TBMM’nce ‘İstiklal Madalyası’ verilmiştir. 19 Eylül 1921’de Atatürk’e ‘Gazilik’ unvanı verilirken; Antep şehrine de, ‘Gazi’ unvanı ismine eklenmek suretiyle verilmiş ve ‘Gaziantep’ ismini almıştır. 1925’de ‘İstiklal Madalyası’ verilen ‘Maraş’ şehrinin adı da, 1973 yılında ‘Kahramanmaraş’ olarak değiştirilmiştir. 15 Ağustos 1974 yılında da Kıbrıs’ta bulunan ‘Magosa’ şehri ‘Gazimagosa’ unvanını almıştır. Gazilik, maalesef ülkemizde birçoklarını rahatsız eden kanunla korunmuş bir unvan olup, berat ve madalyayla taltif görmektedir.⁹⁵ Günümüzde de gazi ve şehit uzantılarını en fazla dışardan güdümlü bölücü ve ayrılıkçı hareketlere karşı görev yapan polis ve askerimizde görmektediriz. Tabii moda şehitleri saymazsak...

SONUÇ

Türklerin Müslüman olmadan önce de taşıdıkları kahramanlık karakterleri ve ‘Cihan Hakimiyeti’ ülküleri, İslamiyet’le beraber daha da pekişerek ‘Cihat’, ‘İ’lâ-yı Kelimetullâh’, ‘Gazilik ve ‘Şehitlik’e dönüşmüştür.

İslam dini hükümlerinden kaynaklanan bazı esaslar, bu duyguları uzun asırlar beslemeye devam ederken, diğer yandan İslam öncesi ‘Alplik’ geleneğinin Selçuklularla birlikte ‘Alp-Gazilik’e dönüştüğünü görüyoruz. Bilhassa İslam tasavvuf düşüncesi tesiriyle ‘Alp-Erenlik’ şekline dönüşen bu yaklaşım,

⁹⁴ Bk. Konukman, 78-79

⁹⁵ Bk. İstiklal Madalyalı Varisler Derneği, **İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanıtımı**, Ankara, ty.

‘Abdalan-ı Rum’, ‘Gaziyan-ı Rum’ ve ‘Bacıyan-ı Rum’ isimleriyle de kaynaklarımızda yer almıştır.⁹⁶

Tarihi, bu anlayışlarla şekillenmiş ve karakterize olmuş Türk milleti için, vatan, vatan savunması, istiklal, bayrak, ırz ve namus gibi kavramlar en değerli ve mukaddes millî unsurlar haline dönüşmüştür. Bu yüzden beş vakit namazını kılmayanların bile Ezan ve Cuma hususunda hassasiyet gösterdikleri, dürüst olmayı beceremeyenlerin bile ırz ve namus konularında titiz oldukları, manevi problemleri için Müftülerden telefonla bile olsa Fetva almak isteyenlerin bulunduğu görülmektedir. Din hurafeyle bile olsa milletlerin hayatında varlığını sürdüren en önemli unsur olduğu için, sürekli istismar edilmektedir. Böyle millî ve kültürel hususların korunması için, Millî Mücadelede sergilenen son millî kahramanlık destanlarımızla dünyanın diğer milletlerine örnek olduğumuz da akıllardan çıkarılmamalıdır.

Türk milletinin ayrılmaz bir yapısı ve parçası olan bu özellikler, günümüzde yıpratılmaya ve yeni nesiller bilhassa medya ve eğitim yoluyla bu değerlerinden soyutlanmaya itilmektedirler. Çünkü böyle olması, artık Türk milletinin kendi özelliklerini kaybetmesi ve sıradan bir sömürge devleti haline gelmesi demektir.

Devlet adamları, aydınlar, eğitimciler ve ebeveynler, atalarımızdan aldığımız değerleri çocuklarımıza aktarmak ve kendimiz de örnek olmak suretiyle, millî ve kültürel değerleri korumak durumundayız. Tarihî örnekler, bilhassa Millî Mücadele’yi kazandıran ruh, her millete her zaman lazım olan bu ruh, bize bunu öğretmektedir.

⁹⁶ Alplik ve tezahürleri hakkında genel olarak bk. M. Fud Köprülü, “Alp” maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., I,379-384; Mehmet Şeker, **Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, DİB Yay., 5. baskı, Ankara, 1999, s. 119-120-125; İ. Kayabalı-C. Arslanoğlu, “Alplik, Şehitlik ve Gazilik”, **Türk Yurdu**, c. XI, sayı: 132, s. 1453

KAYNAKLAR

- AKBIYIK, Yaşar, **Millî Mücadele’de Güney Cephesi Maraş**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999
- AKSEKİ, A. Hamdi, **Ahlâk Dersleri**, Üçdal Yay., 2. baskı, İstanbul, 1968
- AKTAŞ, M. Ali, **Kur’ân ve Vatan Kavramı**, (Lisans Tezi), Erzurum, 1999
- ATAR, Fahrettin, “Fetva” maddesi, **DİA**, İstanbul, 1995, XII,486-496
- AVANAS, Ahmet, **Millî Mücadele’de Konya**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1998
- Buhârî, Ebû Abdillâh İsmail, **Sahîhu’l- Buhârî I-VIII**, Mektebetu’l- İslâmiyye, İstanbul, ts.
- CANDAN, Abdulcelil, **Ulemanın Gücü**, Bilge Adam Yay., 2. baskı, Van, 2004
- CİLACI, Osman, “Vaaz” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi I-VI**, Şamil Yay., İstanbul, 1994
- ÇETİN, Abdurrahman, “Ezan” maddesi, **DİA**, XII,36-38
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Vatan” maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, VI,318-320
- ERSOY, M. Akif, **Safahat**, yay. haz.: Orhan Okay-Mustafa İsen, DİB Yay, 2. Baskı, Ankara, 1992
- GÜNAY, Ünver-Harun Güngör, **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, Ocak Yay., Ankara, 1997
- HAMİDULLAH, Muhammed, **İslâm Peygamberi I-II**, çev.: Salih Tuğ, İrfan Yay., 5. Baskı, İstanbul, 1990
- HEKİMOĞLU, İsmail (editör), **Dinî, İlmî, Felsefî Yeni Ansiklopedi I-III**, Timaş Yay., İstanbul, 1989
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünen-i İbn Mace (Sunen-i İbn Mace Terceme ve Şerhi) I-X**, çev.: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İstanbul, 1983,
- İLGÜREL, Müçteba, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., İstanbul, 1999
- İSLAMOĞLU, Mustafa, **Alimler ve Sultanlar**, Denge Yay., 10. baskı, İstanbul, 1997
- İstiklal Madalyalı Varisler Derneği, **İstiklal Madalyası Tarihçesi ve Tanıtımı**, Ankara, ty.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Eski Türk Dini**, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1980

- , **Türk Milli Kültürü**, Boğaziçi Yay., 6. baskı, İstanbul, 1989
- KAPLAN, Mehmet, **Nesillerin Ruhü**, Dergah Yay., 4. baskı, İstanbul, 1978
- KARAMAN, Hayrettin, **İslam'ın Işığında Günün Meseleleri I-II**, Nesil Yay., 5. baskı, İstanbul, 1987
- , **İslam Hukukunda İctihat**, İFAV Yay., 2. baskı, İstanbul, 1996
- KARS, Zübeyir, **Milli Mücadele'de Kayseri**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999
- KAYABALI, İ. -C. Arslanoğlu, "Alplik, Şehitlik ve Gazilik", **Türk Yurdu**, c. XI, sayı: 132, s. 1453
- , "Yabancılarla Göre Türkler ve Türk Ordusu", **Türk Yurdu**, c. XI, sayı: 132, s. 1427-1452
- KIZMAZ, Fedakâr, "Ezan" maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, II, 132-134
- KİTAPÇI, Zekeriya, "Atatürk Millî Mücadele ve Modern Türkiye", **Türkistan Millî Tarih ve Kültür Davamızın Temel Meseleleri**, Türk Dünyası Arş. Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 1-29
- KONUĞMAN, Ercüment, **Topluluktan Millete**, Bilge Yay., İstanbul, 1989
- KÖPRÜLÜ, M. Fud, "Alp" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yay., I, 379-384
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları**, AKDITYK Atatürk Araş. Mrkz. Yay., Ankara, 1999
- Kur'ân-ı Kerîm**
- KULA, Onur Bilge, **Avrupa Düşüncesinde Türkiye ve İslam İmgesi**, Buke Yay., İstanbul, 2002
- KUMRULAR, Özlem (ed.), **Dünyada Türk İmgesi**, Kitap Yay., İstanbul, 2005
- KUTAY, Cemal, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, DİB Yay., Ankara, ty,
- Mustafa Nevin, Abdulhâlık, **İslam Siyasî Düşüncesinde Muhalafet**, çev.: Vecdi Akyüz, İz Yay., İstanbul, 1990
- Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, **el-Câmi'u's- Sahîh (Sahîh-i Muslim ve Tercemesi) I-VIII**, çev.: Mehmed Sofuoğlu, İrfan Yay., İstanbul, 1988
- NESEİ, Ebu Abdirrahman b. Şuayb, **Sünenün Nesai Tercümesi I-V**, çev.: A. Büyükçınar vd., İstanbul, 1981
- ÖGEL, Bahaeddin, **Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Türk Dünyası Araş. Vakfı Yay., İstanbul, 1988

- ÖZEL, Ahmet, "Cihad" maddesi, **DİA**, VII,527-531
- PALABIYIK, M. Hanefî, **Valilikten İmparatorluğa Gazneliler Devlet ve Saray Teşkilatı**, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002
- POLAT, Kemal, **Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar**, TDV Yay., Ankara, 2005,
- RİCCİ, Goivvanci, **Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa'sında Korku, Nefret ve Sevgi** çev.: Kemal Atakay, Kitap Yay., İstanbul, 2005
- SARIKOYUNCU, Ali, **Millî Mücadelede Din Adamları I-II**, DİB Yay., 4. baskı, Ankara, 2002
- Şamil İslam Ansiklopedisi**, "Cihad" maddesi, I,307-312
- ŞEKER, Mehmet, **Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması**, DİB Yay., 5. baskı, Ankara, 1999
- TANERİ, Aydın, **Türk Devlet Geleneği**, MEB Yay., İstanbul, 1993
- TAŞ, Necati Tayyar, "Gazilik ve Şehitlik", **Türk Yurdu**, Mart 1994, c. XIV, sayı: 79
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **el-Câmiu's- Sahîh (Sûnenü't- Tirmîzî) I-V**, çev.: Z. Osman Mollamehmetoğlu, İstanbul, 1971
- TOPALOĞLU, Bekir, "Cihad" maddesi, **DİA**, VII,531-534
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yay., 3. baskı, İstanbul, 1993
- , **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târihi I-II**, Boğaziçi Yay., 6. baskı, İstanbul, 1993
- , **Türkiye'de Siyasi Buhranın Kaynakları**, Nakışlar Yay., 2. baskı, İstanbul, 1979
- TURAN, Ömer, "Millî Mücadelenin Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları", **Türk Yurdu**, Ekim 1997, c. XVII, sayı: 122
- TURGAY, Nureddin, "Şehid" maddesi, **Şamil İslam Ansiklopedisi**, VI,22-25
- TÜMER, Günay-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ocak Yay., 2. baskı, Ankara, 1993
- YILMAZ, Yüksel, **Şehadet (Şehitlik)**, (Lisans Tezi), Erzurum, 1988
- YÜCE, Abdülhakim, **Şehitlik ve Şehitlerin Hayatı**, Nil Yay., İstanbul, 2000
- ZUHAYLİ, Vehbe, **İslam Fıkhı Ansiklopedisi I-X**, çev.: Ahmet Efe vd., Risale Yay, İstanbul, 1994
- ZÜMRÜT, Osman, **İslam Tarihinde Fetva Kurumu ve Fonksiyonu**, Samsun, 1992